

Byråkratins tidsålder

Byråkratisering och fredsprocesser i den westfaliska världsordningen

Edvard Lundgren

Luleå tekniska universitet

D- uppsats
Historia

Institutionen för Industriell ekonomi och samhällsvetenskap
Avdelningen för Samhällsvetenskap

Abstrakt

Max Weber talade om byråkratiseringen av det västerländska samhället som en process tätt sammanknippad med samhällsmoderniseringen och industrialiseringen. Byråkratiseringsprocessen inkluderar maximeringen av formell effektivitet, rationaliseringen av statligt styre och en betoning av institutionernas betydelse i historiska sammanhang, framför individuella egenskaper (karisma) hos härskarna. Denna process återspeglas mycket tydligt i det normerande fredsskapande som tar vid efter krig.

Freden i Nystad 1721 uppvisar hur stor vikt tillmäts individerna som aktörer och hur den byråkratiska processen ännu var relativt outvecklad. Internationella maktstrukturer spelade stor roll för utkomsten av freden, som snarare hade karaktären av ett tillfälligt vapenstillestånd än ett institutionsbyggande internationellt fredsprojekt.

Wienkongressen 1815 markerade en milstolpe i Europas historia: aldrig tidigare hade någon försökt skapa ett europeiskt, fredsbevarande system av den storleksordningen. Professionaliserandet av ämbetsmannakåren och specialiserandet av tjänstemännen började här göra sig kännbar och byråkratins roll växte. Men den europeiska konserten var fortfarande i mångt och mycket dirigerad av ett fåtal karismatiska individer.

I 1919 års fredskongress hade den institutionella byråkratin fått en direkt avgörande betydelse för fredsprocessens utformning och i och med demokratins framväxt spelar individernas personliga egenskaper och motiv mindre roll i internationella politiska sammanhang. I och med industrialiseringens och det moderna utbildningsväsendets intåg i Europa var byråkratiseringen av den moderna nationen genomförd.

Innehållsförteckning

1 Inledning	sid 1
1.1 Syfte	sid 1
1.2 Frågeställning	sid 2
1.3 Avgränsning och kontext.....	sid 2
1.4 Forskningsläge	sid 3
1.5 Metod och disposition	sid 3
1.6 Litteratur.....	sid 4
1.7 Källkritik	sid 5
1.8 Teoretisk ram	sid 6
2 Den westfaliska världsordningen	sid 11
2.1 Dagens världsordning - multiregionalism	sid 11
2.2 Den westfaliska ordningens särdrag	sid 12
2.3 Nationalstaten och territorialstaten	sid 12
2.4 En annan åsikt om territorialstaten	sid 13
2.5 Maktbalans och Napoleonkrig.....	sid 13
2.6 Modernisering i den westfaliska världsordningen	sid 14
3 Byråkrati och karisma	sid 16
3.1 Byråkratins kännetecken	sid 16
3.2 Karismatiska individer	sid 17
3.3 Rationalism	sid 19
3.4 Den historiska utvecklingen	sid 20
4 Freden efter Det stora nordiska kriget	sid 21
4.1 Översikt.....	sid 21
4.2 Görtz' död	sid 22
4.3 Svenska maktstrukturer	sid 23
4.4 Individer som aktörer	sid 24
4.5 Förhandlingarna i Nystad	sid 25
4.6 Syftet med freden i Nystad.....	sid 25
5 Wienkongressen	sid 27
5.1 Översikt.....	sid 27
5.2 Vägen till Wien	sid 28
5.3 Wienkongressens persongalleri	sid 29
5.4 Kongressens genomförande	sid 31
5.5 Kongressens syfte.....	sid 32
6 Fredskonferensen 1919	sid 34
6.1 Översikt.....	sid 34
6.2 Aktörerna och deras motiv	sid 35
6.3 Organisation och genomförande.....	sid 37
6.4 Olika perspektiv på fredsprocessen	sid 38
6.5 Syftet med fredskongressen.....	sid 40
7 Sammanfattande diskussion	sid 41
7.1 Resultat.....	sid 41
7.2 Konfliktlösning.....	sid 43
7.3 Fredernas hållbarhet	sid 44
7.4 Pådrivande aktörer.....	sid 46
8 Litteraturförteckning	sid 49

1 Inledning

Byråkratiseringen av det västerländska samhället är en fråga som ofta dyker upp i historieskrivning. Det är en process som beskrivs av bland andra Max Weber (se kapitel 3) och det är också hans definition jag använder mig av i denna uppsats. Weber beskrev den historiska utvecklingen som en kontinuerlig kamp mellan formaliserad byråkrati och individuell karisma. Denna motsättning mellan individerna och institutionerna spelar in i all historia om mänskliga relationer, vilket vi inte minst ser exempel på i denna uppsats.

Denna uppsats fokuserar sig på en komparativ analys av tre fredsprocesser i Europas historia: freden efter Stora nordiska kriget, Wienkongressen samt 1919 års fredskongress. Dessa tre fredsprocesser ägde rum under olika förutsättningar och olika grader av modernisering. I studerandet av fredsprocesserna kan vi se tydliga exempel på den successiva byråkratiseringen och moderniseringen av det västerländska samhället. Frederna går från att författas som kortsiktiga vapenstillestånd genom informella samtal mellan adliga amatördiplomater till att konstrueras som övergripande internationella säkerhetspolitiska system, administrerade av enorma, rigida byråkratier.

Fredsskapandet tydliggör den byråkratiska och institutionella utvecklingen i historien och det är detta vi kommer att titta närmare på i denna uppsats. Denna uppsats är en logisk fortsättning på min C-uppsats där jag behandlade gränsdragningen, byråkratiseringen och fredsprocessen i Tornedalen 1809–1825. Här används i stort sett samma frågeställning och metod som i min föregående uppsats, men applicerat på en internationell nivå.

1.1 Syfte

Syftet med denna uppsats är att *med hjälp av studier av tre fredsprocesser visa hur byråkratiseringen av det västerländska samhället genomfördes.*

Fredsprocessernas utveckling används som ett uttryck för byråkratiseringsprocessen i det västerländska samhället – en internationell byråkratisering. Krig är ett avbrott från normala förhållanden och i fredsprocessen möts konfliktens parter för att åter försöka skapa stabilitet. Det är här som internationell praxis och institutionella sedvanor tar vid efter krigets brutala politik. ”Fredsprocesser” är ett problematiskt begrepp. Vem avgör när en process inleds och när den avslutas? Jag kommer att tala mer om avgränsningar nedan, men begreppet

”fredsprocess” betecknar i denna uppsats den sammanhängande serie av händelser som är normerande i relationerna mellan aktörerna i de tre konflikter som tas upp.

1.2 Frågeställningar

Jag har valt att studera tre olika fredsprocesser i denna uppsats. De är; freden i Nystad 1721, Wienkongressen 1815 och fredskonferensen efter första världskriget 1919.

1. Hur framgångsrika var de tre frederna som tas upp i uppsatsen?
2. Var frederna systembyggande eller tillfälliga?
3. Finns det en progression av byråkratisering i frederna?
4. Vilken betydelse hade individerna kontra institutionerna i fredsprocesserna?

1.3 Avgränsning och kontext

Jag har lånat begreppet ”den westfaliska världsordningen” från Björn Hettne, för att ge uppsatsen en kontext. Detta begrepp behandlas utförligare i kapitel 2, men eftersom det är väsentligt för avgränsningen tar jag upp det här också. *Den westfaliska världsordningen* är en övergripande politisk och militär trend inom framförallt europeisk historia, där nationalstaten och dess territorium betonas som den viktigaste politiska beståndsdel. Den inre organisationen inom nationerna blev alltmer standardiserad och nationsgränserna fick allt större betydelse. Efter det andra världskriget kollapsade detta system, då det blev uppenbart hur föråldrat det var, och idag går istället världen mot ett system där nationalstaten och dess gränser inte spelar lika stor roll, utan istället *regionerna* är tongivande i den internationella sfären.¹ Jag har valt att göra fallstudier som sträcker sig över nästan hela den tidsperiod som inrymmer den westfaliska världsordningen. Detta val har jag gjort för att diakront kunna belysa de skillnader och likheter som förekommer i de olika fallen.

Inom uppsatsens tidsram ryms det en hel del omfattande historiska processer, som till exempel det europeiska imperiebyggandet och den allt mer omfattande moderniseringen med järnvägar, industrier och masstransporter – engelsmännens inblandning i Krimkriget på 1850-talet är ett exempel på en stor militär styrka som på en krigsskådeplats långt från naturliga underhållslinjer kunde vistas under en längre tid tack vare den moderna industrins hjälpmedel (konserver, effektiv sjöfart och kommunikation). Det är min uppfattning att dessa

¹ Björn Hettne (2003), *Från Pax Romana till Pax Americana*, sid 136.

förhållanden är viktiga för uppsatsens struktur och innehåll. Därför utgör inte tidsramen en begränsande effekt i detta fall, utan snarare en definition av uppsatsens kontext.

Jag har valt att inte ta upp *de långtgående effekterna* av fredsprocesserna som jag tar upp. Det finns helt enkelt inte tid eller plats för detta och det är heller inte viktigt för uppsatsens syfte.

1.4 Forskningsläge

Det allmänna forskningsläget om konflikter under den period som inryms av denna uppsats tidsmässiga avgränsning får anses vara mycket god. Det är i mångt och mycket denna period som har bidragit till att forma den verklighet som vi idag lever i, så att studierna av den är många och omfattande är bara naturligt. Källäget är också mycket gott, med mängder av skriftliga källor, protokoll, vittneshandlingar och liknande. Här kan vi se den första antydningen till den byråkratisering som Max Weber beskriver – ju mer institutionaliserad världsordningen blir, desto mera blir arkiverat och bevarat till framtiden. I medeltida historia ligger problemet ofta i att hitta källor. I modern historia gäller det snarare att gallra bland de mängder av källdokument som har bevarats.

Forskningen i fredsprocesser och internationell konfliktlösning är också mycket god. Tre män vars teorier och modeller har varit viktiga för denna uppsats är Johan Galtung, Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond. Hur stater hanterar den fredsskapande processen är ett ämne som det teoretiseras och diskuteras mycket omkring och detta återspeglas i uppsatsens teoretiska del. Kalevi J. Holsti har utkommit med en del forskningsresultat som har varit viktig för de fallstudier jag har gjort, och Björn Hettnes definition av den westfaliska världsordningen är förstås avgörande för uppsatsens historiska sammanhang. Däremot finns det förhållandevis lite forskning med samma inriktning som jag tar i denna uppsats. Det är min förhoppning att de resultat jag kommer fram till här skall vara inspirerande för läsaren och eventuellt resultera i användandet av samma teoretiska modeller i uppsatser behandlande andra historiska konflikter och gränsdragningar.

1.5 Metod och disposition

Jag har valt att koncentrera mig på tre konkreta fredsprocesser, som kommer att utsättas för komparativ analys. Denna uppsats är en ren litteraturstudie, mestadels på grund av det område den behandlar och syftet. Jag har inte sökt mig till förstahandsmaterialet, och det har varit en

medveten strategi från min sida, då det är tveksamt om jag skulle ha kunnat fullfölja syftet med uppsatsen om jag använde mig av en sådan metod.

Metoden jag använt mig av i urvalet av material är kvalitativ, eftersom uppsatsens syfte gör att jag inte skulle tjäna mycket på att använda en kvantitativ metod. Det finns givetvis intressanta möjligheter för kvantitativa studier i detta ämne, men jag har inte förfogat över tillräckliga resurser eller tid för det i arbetet med denna uppsats, och det är min mening att det inte heller är nödvändigt för att kunna dra relevanta slutsatser i diskussionen. Uppdelningen av texten är tematiskt genomförd – detta för att läsaren lättare skall kunna orientera sig och för att betoningen av de viktigaste processerna skall bli tydligare. Överlag har jag strävat efter att presentera texten på ett så pedagogiskt och lättillgängligt sätt som möjligt. Jag har under arbetsprocessen beaktat de teorier som presenteras och försökt anknyta till dessa när det har varit givande. Jag beaktar också Max Webers teori om byråkratiseringsprocessen och dess inverkan på historiska skeenden – uppsatsens frågeställningar kopplas till denna teori och analyseras utifrån den. I konflikterna mellan de olika aktörerna som tas upp ovan ger de olika samhällsbildningarna och byråkratierna upphov till skillnader i motiv och handlande, något som också tas upp i uppsatsen.

1.6 Litteratur

Den litteratur som har använts till uppsatsen har huvudsakligen bestått av moderna forskningsresultat, men ett fåtal äldre böcker har också använts. Detta har oftast varit för att ge ett annat perspektiv på frågan som behandlas. Jag har överlag försökt ge en så nyanserad bild av de presenterade händelseförloppen som möjligt. McKays *A History of World Societies* (2004) har använts för att ge lättöverskådliga översikter av två av de tre fredsprocesser som presenteras. En mycket central bok i sammanhanget har varit Kalevi J. Holstis *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989* (1991) som har använts i den teoretiska ramen samt kapitel 5 och 6. Andra forskare i området bygger sina argument delvis på Holstis resultat, bland annat anger Stefan Persson honom som en källa till sin bok *Dödlägen i internationella förhandlingar* (1992).

Björn Hettnes bok *Från Pax Romana till Pax Americana – Europa och världsordningen* (2003) har stått som källa till större delen av kapitel 2, det vill säga uppsatsens kontext. Harald Gustafssons *Gamla riken, nya stater* (2000) har använts som nyanserande bild till detta. Till kapitlet om Max Webers teori om byråkratiseringen av det västerländska samhället har ett flertal olika böcker använts – delvis essäsamlingar av olika författare som ger sin bild

och förklaring av Webers tankegångar; delvis böcker som Wolfgang J. Mommsens *The age of bureaucracy* (1974) där en enda författare presenterar en analys av Webers texter och teorier; slutligen också Webers egna översatta texter. Detta bör således presentera en nyanserad och någorlunda täckande bild av begreppen byråkrati och karisma.

Litteratur om fredsprocessen efter Stora nordiska kriget är relativt sällsynt, men den viktigaste källan blev Göran Wensheims avhandling från 1973, *Studier kring freden i Nystad*. Efterkommande forskning bygger till stor del på Wensheims resultat, som i sin tur var inspirerad av sin mentor Jerker Rosén, vars texter också utgör en del av litteraturen till kapitel 4. De andra två fredsprocesserna är båda synnerligen välkända och föremål för mycket uttömmande forskning, så problemet där har snarare varit att gallra bland det material som existerar.

1.7 Källkritik

Den främsta källkritiken som kan riktas mot denna uppsats är att jag har använt mig av en relativt liten mängd litteratur. I en kvalitativ uppsats blir urvalet, liksom mängden, av litteratur alltid godtycklig. Det är min uppfattning att litteratururvalet har varit tillräckligt täckande för att ge substans till mina argument, givet den struktur som uppsatsen har. En del av litteraturen är inte av akademisk karaktär, utan tangerar snarare populärhistorien. Specifikt är Hans Hellströms, Ulf Sundbergs och särskilt Paul Johnsons böcker av den typen. Jag har från dessa böcker inte hämtat kontroversiella fakta eller påståenden utan endast använt mig av sådant som kan stödjas vetenskapligt. Winston Churchills bok *Det Stora Kriget* (1936) har endast använts i syfte att nyansera texten, då den i övrigt är av begränsat värde då det gäller byggandet av mina argument.

Kalevi J. Holstis bok *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989* (1991) har varit av central betydelse för uppsatsen och detta återspeglas i resultatredovisningen, där många stycken och citat hänvisar till Holstis bok. Holsti är inte historiker, men de forskningsresultat som han redovisar i sin bok är relevanta för en historisk uppsats av samma karaktär som denna. Björn Hettne är inte heller historiker, varför jag har valt att nyansera hans bild av den westfaliska världsordningen med historikern Harald Gustafssons argument om territorialstaten kontra nationalstaten.

1.8 Teoretisk ram

Min huvudsakliga teoretiska inramning utgörs av det som presenteras i detta avsnitt. Men Björn Hettnes och Max Webers teorier är också viktiga komponenter i uppsatsen. Hettnes teori om det westfaliska samhället presenteras i kapitel 2. Webers beskrivs närmare i kapitel 3. För att summera uppsatsens teoriram så är Galtungs konfliktlösningsteori en generell modell som kan användas för att beskriva händelseförloppet i alla konflikter. Kegley och Raymond presenterar teorier som rör hållbarheten hos fredsavtal och vilka faktorer som påverkar den fredsskapande processen. Holsti skriver om syftet med fredsprocesser och vilka mål aktörerna kan tänkas ha. Hettnes teori om det westfaliska samhället är en politisk teori om en europeisk världsordning och används i syfte att ge uppsatsen en kontext. Webers teori rör det västerländska samhällets byråkratisering och är central för uppsatsens syfte.

En förutsättning för att det skall komma till stånd en fredsprocess är att det skall ha funnits en konflikt. De båda parterna kan också komma i konflikt med varandra under själva fredsprocessen. I sin bok *Fredsforskning* (1967) talar Johan Galtung om en modell för konfliktlösning med varierande grader av komplexitet. Detta är en allmän modell som kan användas för att beskriva konfliktlösningar i historisk tid såväl som i nutid. Vad är då en konfliktlösning? Galtung skriver: "Enligt definitionen måste det innebära en process som leder handlingssystemet till ett stadium, där det inte längre har två eller flera oförenliga mål. (...) En 'lösning' är alltså ett stadium i handlingssystemet, vilket man i en process uppnått med avsikt eller genom en ren händelse."² I konfliktlösningsprocessen ingår också två huvudsakliga element: att bestämma vinnare och förlorare och att bestämma vilken den framtida värdefördelningen skall vara.

Konfliktlösningssmodellen i sin något förenklade form (dock inte i sin idealform) kan se ut på detta vis:

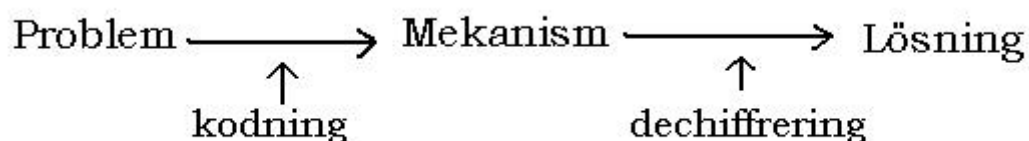

Fig. 1 – Konfliktlösningssmodellen.

”Kodning” representerar en formulering av problemet för aktörerna i mekanismen, det vill säga diplomater, fredsförhandlare och byråkratiska institutioner. Det är i denna fas som de exakta uppgifterna och målsättningarna för diplomaterna konkretiseras. ”Mekanism” syftar i detta sammanhang på fredsförhandlingarna. ”Dechiffreering” innebär den praktiska appliceringen av lösningsmekanismens slutsatser – hur en fred rent konkret genomförs. Denna mekanism tar ofta formen av en tävlan mellan exempelvis de juridiska representanterna för deltagarna i den konflikt som gett upphov till lösningsprocessen eftersom de vill skaffa sig fördelar i förhandlingarna.³

Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond skriver i sin bok *How nations make peace* (1999) om fredsprocesser och hur utgången av en fredsprocess kan lägga grunden för en ny militär konflikt. I studierna av internationella relationer är fredsprocesserna synnerligen viktiga, eftersom de dikterar hur politiken på en global nivå kommer att utformas i framtiden. De bekräftar också att: ”War and peace are the principal problems on the global agenda.”⁴ I sin teori om fredsprocessens betydelse för relationerna mellan globala aktörer förklarar de att huruvida en varaktig fred utvecklas är beroende på hur segraren behandlar den besegrade efter ett vapenstillestånd. Författarna radar upp de viktigaste förutsättningarna för fredens hållbarhet i tio punkter:

1. Den militära strategin i krigföringen bör koordineras med den politiska strategin för fredsprocessen.
2. Planeringen för efterkrigstiden måste inledas tidigt.
3. Allmänheten måste förberedas för övergången från krig till fred.
4. Segrarna bör inte ignorera vedergällningens drivkraft hos de besegrade.
5. Undvik att ta vedergällning, men sök att bestraffa de som kan beläggas som skyldiga.
6. Segrarna bör förlåta de som förlåtas kan, men bör inte glömma begångna oförrätter.
7. En dikterad fred är en instabil fred; segrarna bör involvera de besegrade i fredsförhandlingarna.
8. Var vaksam mot allierade vars intresse i fredsprocessen endast utgörs av en vilja att själv lägga beslag på krigsbytet.
9. Segrarna bör vara beredda på att använda militär makt efter krigsslutet.
10. De besegrade har också ett ansvarstagande att utföra i fredsprocessen.⁵

Kegley och Raymond presenterar också en modell för analyserandet av fredsskapandet och de faktorer som påverkar processen. Denna modell utgår från fyra olika aggregationsnivåer, eller kluster av drivande agenter som genom sitt handlande påverkar utkomsten av fredsprocessen. Modellen är konstruerad som ett stöd för komparativ analys, i vilket syfte jag också har

² Johan Galtung (1967), *Fredsforskning*, sid 100–101.

³ Johan Galtung (1967), sid 104 ff.

⁴ Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond (1999) *How nations make peace*, sid 4-5. Citerat från sid 5.

⁵ Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond (1999) sid 230-243.

använt den. De fyra kategorierna som påverkar fredsprocessen är: *internationella influenser*; *nationella influenser*; *byråkratiska myndighetsinfluenser*; och *individuella egenskaper* hos de nationella ledarna.

Detta system sammanfaller alltså väl med den allmänna teoretiska kontext som denna uppsats använder sig av och återspeglar Max Webers teorier om byråkratisering samt individuell karisma som drivande krafter i historien. Författarna presenterar sin modell som fyra kategorier, vilka interagerar med varandra på ett hierarkiskt sätt. Författarnas modell använder en trattformad struktur där kategorierna hamnar successivt närmare själva den fredsskapande processen, baserat på hur nära en beslutsfattande nivå de ligger.⁶ Jag har valt att gå emot denna hierarkiska struktur och istället presentera de fyra aggregationsnivåerna som separata kluster med likvärdig betydelse som drivande faktorer i fredsprocessen. De olika aggregationsnivåerna kan ha olika stor betydelse i enskilda fall. Som redskap för min komparativa analys, i det sammanhang som utgörs av denna uppsats syfte, lämpar sig den modell som här nedan presenteras (Fig. 2) bättre än författarnas ursprungliga, hierarkiska konstruktion.

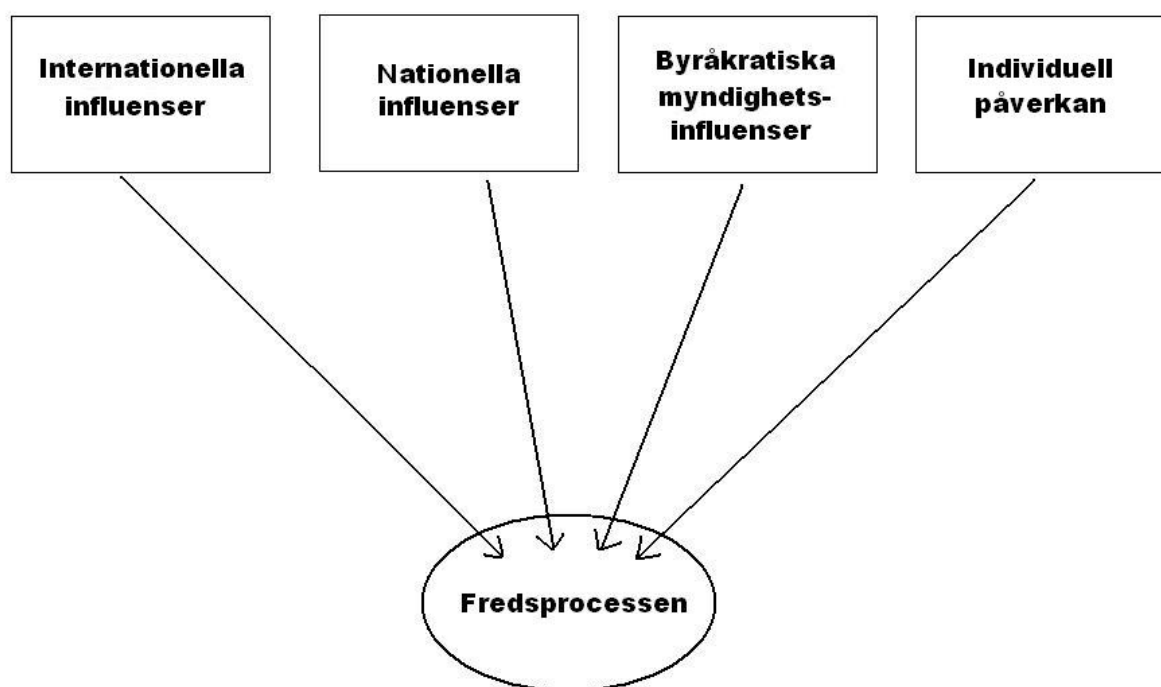

Fig 2. En modell för de fyra olika pådrivande agenter som influerar fredsprocessen.

⁶ Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond (1999) sid 9-18. Aggregationsnivåernas benämningar i min modell är översatta från författarnas engelska benämningar: "International, societal, institutional and individual influences." Översättningen är inte ordagrann – jag har istället valt att använda de svenska uttryck som i min mening bäst beskriver innebörden av begreppen. För en mera utförlig förklaring rekommenderas Kegleys och Raymonds bok *How nations make peace*.

Internationella influenser är drivkrafter på en internationell nivå – det kan röra sig om stormakternas agendor, militärallianser, territoriella dispyter som involverar flera länder, handelsfrågor eller liknande. *Nationella influenser* är de interna strukturerna som drivkrafter. Exempel på detta är politisk kultur, allmän opinion, mäktiga intressegrupper på nationell nivå. *Byråkratiska myndighetsinfluenser* utgörs av det administrativa nätverket som politiska ledare måste utnyttja sig av i verkställandet av beslutsfattandet. Dessa influenser omfattar ”departments, ministries and agencies swept up in bureaucratic politics”.⁷ *Individuell påverkan* syftar på de individuella aktörernas personliga motiv och drivkrafter.

Kalevi J. Holsti skriver i sin bok *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989* (1991) om syftet med fredsavtal. Fredsprocesser kan sägas ha ett flertal funktioner, de definierar de vinster och förluster som uppnåtts i den väpnade konflikten. De inblandade i en fredsprocess utgår alltså från att avtalet konfirmerar konfliktens utkomst och att de inblandade i fredsprocessen skall hålla den för normgivande och bindande. Att avvika från de överenskommelser som stiftats i fredsprocessen rättfärdigar vedergällning och sanktioner från de övriga inblandade och kan till och med leda till krig ånyo. Värdefördelningen är också en viktig del i fredsskapandet, här talar Holsti om ”decisions that authoritatively allocate values.”⁸ Fredsavtal kan också förstärka redan existerande internationella normer och konventioner. En fredsprocess viktigaste funktion är dock en av de två följande; att antingen A) skapa ett vapenstillestånd som ger tid till förberedelse för ett nytt krig, eller B) skapa en hållbar fred i ett nytt internationellt system.

Dessa funktioner kan behöva en förklaring: A) används ofta när det inte finns några intentioner att på internationell nivå konfirmera de eventuella förluster eller erövringar som gjorts, och där syftet för åtminstone en av de inblandade i fredsprocessen är att köpa tid för att kunna rusta sig bättre till nästa konflikt, där de skäl som leder till krig (konflikter om t.ex. land, ideologiska skillnader, ekonomiska frågor) skall göras upp med en gång för alla. Exempel på sådana skenbara ”freds”-processer är de många frederna under 1800-talet mellan Ryssland och det Ottomanska riket, eller de fredsavtal som stiftades under Sveriges expansionsperiod under 1600-talet. B) representerar istället fredsprocesser där alla parter erkänner att krig inte är det önskvärda tillvägagångssättet för att lösa internationella konflikter och att en strävan efter stabilitet och fred är att föredra. Dessa processer innehåller nya

⁷ Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond (1999) sid 14.

⁸ Kalevi J. Holsti (1991), *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*, sid 21.

principer och tillvägagångssätt för att administrera efterkrigstidens internationella relationer och de territoriella omstruktureringar som eventuellt måste ske.⁹

Huvuddragen i en fredsprocess av typ B) innehåller följande:

”the definition of norms regarding the use of force; systems of governance for the society of states; conflict-resolving mechanisms and procedures; the resolution of war-producing issues; specific terms of settlement that will preclude wars of revenge by the losers (assimilation); and some consideration of the types of issues that may generate conflict in the future”¹⁰

Det är naturligtvis viktigt att identifiera syftet med en fredsprocess när de skall börja studeras som ett uttryck för nationens allmänna byråkratisering och modernisering. I Holstis bok finns ett antal redskap för det, som sammanfaller väl med uppsatsens ramverk och syfte.

Ovan beskrivna teorier tjänstgör alla som ett ramverk, genom vilka man kan upptäcka mera generella tendenser. Ingen av dem kan enskilt på ett tillfredsställande sätt täcka hela uppsatsen, men alla har ett mått av relevans i sammanhanget.

⁹ Kalevi J. Holsti (1991), sid 21-24.

¹⁰ Kalevi J. Holsti (1991), sid 22.

2 Den westfaliska världsordningen

Jag använder mig ofta i denna uppsats av uttrycket ”den westfaliska världsordningen” – faktum är att detta begrepp är centralt för uppsatsens syfte och avgränsning. Här nedan beskrivs denna världsordning som föregick vår egen. Jag har använt mig av Björn Hettnes definition av begreppet och det är i stora drag hans teorier som återspeglas i min text till detta kapitel.

2.1 Dagens världsordning - multiregionalism

För att till fullo förstå 1800-talets rådande politiska världsordning bör läsaren betrakta hur den skiljer sig från dagens förhållanden. I sin bok ”Från Pax Romana till Pax Americana – Europa och världsordningen” talar Björn Hettne om en *regionalisering* av världsordningen som pågår i vår tid. Regionaliseringsprocessen beskrivs som ”dels sådana förändringar av världsordningen som leder till ökat manöverutrymme på den regionala nivån, dels framväxten av en regional identitet och solidaritet.”¹¹

I dagens samhällsklimat uppstår problem och konflikter som den gamla världsordningen är dåligt utrustad för att hantera, så den makroregionalism som Hettne beskriver är en medveten strategi från nationalstaternas sida för att hantera dessa nya problem och hinder. Regionaliseringens effekter på världens samhällen blir ett försvagande av nationella identiteter till förmån för ett stärkande av lokala och regionala identiteter. Målet med denna process är att förändra de globala strukturerna för att skapa ett samhälle där nationsgränser inte längre spelar någon roll för den politiska och ekonomiska ordningen i världen – alltså en fullständigt regionaliserad världsordning eller *multiregionalism*.¹²

Detta är den verklighet vi lever i idag, men den skiljer sig markant från den världsordning som var rådande under 1800-talets senare hälft fram till första världskriget, det vill säga den tidsperiod som behandlas i denna uppsats.

¹¹ Björn Hettne (2003) *Från Pax Romana till Pax Americana – Europa och världsordningen*, sid 136.

¹² Björn Hettne (2003) sid 115 ff.

2.2 Den westfaliska ordningens särdrag

Det utmärkande för den nya politiska ordningen som inleddes efter den westfaliska freden 1648 kan räknas upp i tre punkter:

1. Principen om territorialitet. Den politiska makten knöts till väl definierade geografiska områden och härigenom föddes territorialstaten. Som Hettne uttrycker sig: "Begreppet territorium förknippas just med rumslig politisk kontroll."¹³
2. Nationalstatens politiska suveränitet. Alla subnationella och transnationella maktbaser är sekundära inför nationalstatens överhöghet – detta innebär att det inte existerade någon politisk auktoritet utanför nationalstatens gränser. Den inre stabiliteten i territorialstaten garanteras av polismakten och den yttre av militärmakten.
3. Den territoriella statens auktoritet över folket i territoriet. Denna princip baserades på ett antal olika legitimitetsresonemang: t.ex. religion, monarki och, under den tid som behandlas i denna uppsats, nationen. Denna auktoritet kunde i sina sämsta stunder innebära folkomflyttningar, tvångskonverteringar eller etnisk rensning.¹⁴

2.3 Nationalstaten och territorialstaten

Begreppen territorialstat och nationalstat används omväxlande i föregående avsnitt men syftar i samtliga fall på samma företeelse. Egentligen är detta inkorrekt, då den westfaliska ordningen fungerar sämre ju fler stater som bildas och ju mer komplexa samhällsbildningar som skapas, men Hettne menar att i modern historieskrivning har begreppet nationalstat blivit synonymt med principen om territorialstaten. Under 1800-talets senare hälft fram till 1900-talets början fick nationen avgörande betydelse för det världspolitiska systemet, vilket inte minst återspeglas i punkt 2 och 3 ovan. Nationalismen är en ideologi som sakta föddes ur det politiska tänkandet som följde på freden i Westfalen 1648. Nationalstatens direkta strukturella förutsättning var territorialstaten och i idén om nationen som statens enda legitima grund bildades en slags idealmodell för politisk organisation. Nationalstaten används som en beskrivning av den moderna staten och dess betydelse för det westfaliska systemet är därför stor.

¹³ Björn Hettne (2003) sid 52-53.

¹⁴ Björn Hettne (2003) sid 52 ff.

2.4 En annan åsikt om territorialstaten

Harald Gustafsson ger en annan bild av kontrasten mellan nationalstat och territorialstat: ”Den typiska formen för de tidigmoderna europeiska staternas territoriella och statsrättsliga uppbyggnad kan bäst karaktäriseras som en *konglomeratstat*.”¹⁵ Dessa stater utgjordes av ett antal territorier som sinsemellan kunde ha olika statsrättslig ställning, men ändå vara sammankopplade av de lokala furstehusens direkta anknytning till härskaren (fursten eller den abstrakta centralmakten). Den tidigmoderna konglomeratstaten var en suverän territorialstat, men den ”var ännu inte en enhetsstat, och den var definitivt ingen nationalstat.”¹⁶ Harald Gustafsson presenterar en enkel modell för statens utveckling:

Medeltida former (en skala från universella till lokala enheter) → konglomeratstaten (suverän, territoriell, men inte enhetlig; tidigmodern tid) → enhetsstaten (1800-tal) → nationalstaten (1800–1900-tal; mer ett ideal än verklighet).¹⁷

2.5 Maktbalans och Napoleonkrig

Det politiska livet i 1800-talets Europa färgades fortfarande av den westfaliska freden som avslutade det trettioåriga kriget; en lång period av konflikt och erövringskrig i Europas historia. Alltsedan denna fred präglades Europa av spänningar mellan kontinentala dominansprojekt (t.ex. Napoleon och Ludvig XIV) och nationell integritet, spänningar som allt som oftast tog sig uttryck i våldsamma krig. Under den westfaliska världsordningen fanns det två dominerande politiska strukturer:¹⁸

A) *Maktbalansdoktrinen*. Detta är arvtagaren till den westfaliska fredens anda, där ”fiendens fiende” räknades som ”min vän.” Denna politik skapades delvis som ett motmedel mot fransk expansionism, men skulle senare utvidgas till att omfatta hela den europeiska kontinenten såväl som kolonierna. Det hela kan beskrivas som en föregångare till terrorbalansen under kalla kriget, där själva grundtesen var att ingen enskild stat skulle växa sig så stark att den kunde hävda dominans över sina grannar. Genom komplicerade nätverk av allianser och militära pakter trodde statsledarna sig kunna säkra den politiska stabiliteten. Kriget ses i

¹⁵ Harald Gustafsson (2000) *Gamla riken, nya stater*, sid 26.

¹⁶ Harald Gustafsson (2000), sid 26-27. Citatet från sid 27.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Björn Hettne (2003) sid 60-61.

maktbalansdoktrinen som ett sätt att återställa en rubbad jämvikt. Den som vill ha fred rustar för krig.¹⁹

B) *Imperieprojektet*. Med rötter i antiken och erövrare som Alexander den Store har denna struktur gamla anor som aldrig glömdes bort bland Europas makthavare. Napoleonkrigen är, liksom den svenska stormaktstiden, ett exempel på ett omfattande imperieprojekt. På 1800-talet fick imperieprojektet även ideologiska förtecken, som förvaltare av den västerländska civilisationen och kulturen. Under Napoleons välde infördes ett antal standardiserade samhällsinstitutioner, bland annat inom juridik och administration. Målet var att skapa ett *europiskt system*; en hegemoni med likformig ekonomi, utrikespolitik, lagstiftning, m.m. Ofta utfördes emellertid ockupationerna på ett synnerligen brutalt sätt och en ur romanticismen härstammande nationalism växte fram som motreaktion på imperieprojektets internationalism.²⁰

2.6 Moderniseringen i den westfaliska världsordningen

Hettne skriver i sin bok om *moderniseringsimperativet*, det vill säga en yttre faktor som driver på den ekonomiska och industriella utvecklingen i de europeiska länderna. Denna yttre faktor är föreställningen om att ”modernisera eller gå under”, att antingen utvecklas som nation eller falla offer för mera framgångsrika grannationer. Denna moderniseringskapplöpning spelade stor roll i det westfaliska systemet,²¹ men begreppet modernisering innefattar inte bara nya ekonomiska doktriner eller industriella innovationer. Modernisering, i Webers (vars teorier är inflytelserika i historieskrivning och samhällsforskning) definition, innebär i stort sett:

”the rationalization of behaviour, beliefs and the structures of society. Modernity is attained through a relentless and progressive rationalization of all aspects of social reality. (...) The defining characteristic of modernity is action oriented to the rational attainment and evaluation of ends.”²²

Denna process var av olika historiska skäl mest framträdande i väst. Enligt Weber handlar det dessutom om att människors tankar i ett moderniserat samhälle rör sig på en högre nivå av

¹⁹ Ibid.

²⁰ Björn Hettne (2003) sid 61-62.

²¹ Björn Hettne (2003), sid 64.

²² Sam Whimster (1998) ”The Nation-State, the Protestant Ethic and Modernization” i *Max Weber, Democracy and Modernization*, red: Ralph Schroeder, sid 63.

rationell logik. Rent konkret ifrågasätter människan ”hur” och ”varför” hon utför de handlingar hon gör.²³

Weber var bekymrad för förlusten av de etiska frågorna som han menade präglade det moderniserade samhället. I all rationalitet och institutionalisering av samhällsfunktioner glömdes den etiska dimensionen bort. Som medel för att bekämpa detta nämner han bland annat den *karismatiska individen*,²⁴ det vill säga personer som uppnår maktpositioner inom systemet och kan skaffa sig ett folkligt stöd. Dessa karismatiska individer kan bryta det rationaliserade mönstret och fatta beslut bortom ramen för de rigida, moderniserade strukturerna. Weber kallade dem för plebejer.²⁵

²³ Ibid.

²⁴ Sam Whimster (1998) sid 63 ff.

²⁵ Wolfgang J. Mommsen (1974) *The age of bureaucracy – Perspectives on the political sociology of Max Weber*, sid 19 ff.

3 Byråkrati och karisma

I detta kapitel skall vi titta närmare på Max Webers teorier om byråkratiseringsprocessen av den moderna staten och hur kampen mellan byråkratisering och individuell karisma blir ett uttryck för historiens förlopp. Webers teori om byråkratiseringen var en generell teori, konstruerad för att användas i analys av historiska företeelser och han beskriver hur de moderna samhällena går mot ett allt mer standardiserat, rationaliserat styre. Detta förlopp gavs ofta en negativ klang i Webers skrifter, så teorin kan sägas vara en i grunden pessimistisk sådan. Wolfgang Mommsen beskriver Webers tänkta byråkratiska samhälle i sin bok *The age of Bureaucracy* (1974):

”It would be administered by an almighty bureaucracy in accordance with a closely knit network of laws and regulations of a purely formalistic nature, which would leave little or no space for individually oriented creative action. In such a system all moral values would be of little avail, for the organizational structure would only take into account technical considerations, without any regard to the value attitudes of the particular groups or individuals concerned.”²⁶

3.1 Byråkratins kännetecken

Enligt Weber har det moderna ämbetsverket sex specifika principer, utifrån vilka byråkratin verkar. Dessa är:

1. Fasta *kompetensområden* för utövandet av myndighet. Dessa områden är organiserade i hänseende till lagar och regler för förvaltningen. Det vill säga: det byråkratiska systemets reguljära uppgifter fördelas som ämbetsplikter; den pliktuppfyllande myndigheten fördelas också på ett noga fastställt och reglerat sätt, med särskild hänsyn till de tvångsmedel den förfogar över; personalen tillsätts med hänsyn till specifika kvalifikationskrav. Dessa tre moment utgör en *byråkratisk myndighet*. I Webers ord: ”I vår forstand er det først i og med den moderne stat at denne institusjon, byråkratiet, er fullt utviklet (...).”²⁷
2. *Ämbetshierarki*, det vill säga ett fast ordnat system med över- och underordnade institutioner där de med större myndighet har uppsikt över dem med mindre. När det byråkratiska systemet är fullt utvecklat organiseras detta efter *monokratisk* metod, det vill säga ett toppstyrt, maktfullkomligt system.
3. Skiljandet av *ämbetsverksamhetens sfär* från *privatlivets sfär*. Detta står för ett nytt sätt att organisera en myndighet där byrån är medvetet skild från hemmet. Ämbetsverksamhetens personal tenderar att se sig som funktionärer i ett system som är större än individen och den högste myndighetspersonen (härskaren) ser sig själv som

²⁶ Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 82.

²⁷ Max Weber (2000) *Makt og Byråkrati – Essay om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*, sid 107.

den moderna byråkratiska statens ”förste tjänare”, t.ex. Fredrik II av Preussen (1712-86).

4. All specialiserad ämbetsverksamhet förutsätter en *ingående teoretisk skolning*, som tilltar ju högre upp i myndighetsstegen man klättrar. I det moderniserade samhället kan man tala om en *professionalisering av ämbetsmannakåren*.
5. Som ett ytterligare tecken på den professionalisering som punkt 4 berör, så tar ämbetet, i takt med att det definieras och rationaliseras, upp allt större del av ämbetsmannens tid. I ett byråkratiskt samhälle arbetar ämbetsmannen på *heltid* med sin uppgift, till skillnad från samhällen som inte har nått lika långt i moderniseringen och institutionaliseringen – där utdelas istället uppgifterna på uppdragsbasis.
6. Ämbetsmännen sköter sina ställningar i enlighet med vissa generella och allmänna regler som är mer eller mindre fastställda och som kan läras ut. Dessa generella regler utgör byråkraternas *specialisering*.²⁸

Dessa sex principer har alla att göra med det faktum att i en byråkrati sker alla sätt att hantera konflikter, och andra situationer som kräver beslut, i enlighet med *abstrakta regler och bestämmelser*. Vikten i ett modernt byråkratiskt system ligger, enligt Weber, på upprätthållandet av dessa formaliteter, regler och bestämmelser. Detta står i absolut kontrast till det karismatiska samhället och hur beslutsfattningen där genomförs. Det viktigaste man bör tänka på när man läser de ovanstående principerna är att Weber var av den åsikten att ingen av punkterna dyker upp över en natt eller som resultat av någon större, omdanande vändpunkt i historien. Istället är de resultaten av en pågående byråkratiseringsprocess, tätt sammanknutna med den moderniserade staten och de färgade av sig på alla aspekter av samhället.²⁹

3.2 Karismatiska individer

Historien beskrivs i korthet av Weber som: ”the variegated struggle between disciplinization and individual charisma.”³⁰ Webers definition av begreppet ”karisma” innehåller ingen värdeladdning. I hans mening ”er den nordiske ’berserks’ maniske raserianfall, en hvilken som helst avkroksprofets mirakler og åpenbaringer, eller Kleons demagogiske begavelse akkurat like meget ’charisma’ som egenskaperne till en Napoleon, en Jesus eller en Perikles.”³¹ Det vill säga: det viktiga för vårt syfte är att dessa egenskaper fungerar som karisma – att de får ett *erkännande* av omgivningen.

Weber talar om *karismatiskt herredöme*, det vill säga ett herredöme som definieras av en affektbestämt vördnad för den karismatiska individen, nämligen ledaren. Det som är viktigt för denna form av herredöme, eller dominans, är ledarens personliga egenskaper såsom till exempel dygd, återhållsamhet, mod, ledarskap, klokhet. Det typiska karismatiska

²⁸ Max Weber (2000), sid 107-109.

²⁹ Ibid.

³⁰ Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 112.

förvaltningssättet är inte rationellt och inte traditionsbundet – istället för generella, abstrakta bestämmelser dömer härskaren från fall till fall. Det karismatiska herredömet grundsten är tron på, och erkännandet av, ledarens individuella egenskaper, men det önskvärda erkännandet kan ofta uppnås genom ett slags förpliktande som ledaren genomdriver och vars överträdelse han bestraffar. Det karismatiska herredömet kan i sin mest renodlade form vara starkt auktoritärt.³² I linje med ovanstående resonemang var Weber också av den mening att ett demokratiskt styre inte nödvändigtvis är den önskvärda regeringsformen om en stat vill motverka byråkratisering. En klassisk medeltida monarki kunde vara bättre lämpad för detta syfte, då centraliseringen i ett feodalt samhälle är i det närmaste obefintlig och samhället förlitar sig på ett antal karismatiska ledare för att sköta förvaltningen, som är relativt fri från abstrakt regelskapande. Därmed inte sagt att viss formalisering och rationalisering inte existerade i det medeltida (eller pre-westfaliska) samhället, som i vissa avseenden var mycket traditionsbundet.³³ I modern historia är det i *ideologierna* som vi finner den största källan till individuell karisma. Dessa individer kommer oftast från den delen av befolkningen som är beroende av andra för sin försörjning.³⁴

Att begreppet om individuell karisma och dess betydelse för internationella relationer fortfarande existerar i modern forskning kan man se i Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymonds teoretiska modell för de fyra nivåer som påverkar fredsprocessen. Närmast den beslutsfattande processen – lägst ner i kausalitetstratten – ligger härskarnas individuella egenskapers påverkan, vars betydelse alltså inte kan ignoreras i internationella fredsprocesser. Skall vi tolka detta som att Kegley och Raymond tillskriver den karismatiska individen större betydelse än institutionella byråkratiska strukturer i den beslutsfattande processen? Det stämmer i så fall väl överens med Webers tes om att det enda sättet att motverka byråkratiseringsprocessen är genom karismatiska personer som innehar maktpositioner inom förvaltningssystemet och som tack vare sitt folkliga stöd kan påverka processen. Kegley och Raymond nämner i sin bok att fredsprocesserna ofta är en karismatisk härskares dröm, då han kan fatta sina beslut och förvänta sig att de genomdrivs tack vare det folkliga stöd han upplever efter en omfattande militär framgång. Han kan alltså kringgå samhällets institutioner (såsom t.ex. riksdag eller kongress) i sitt beslutsfattande, vilket han normalt sett inte skulle kunna göra.³⁵

³¹ Max Weber (2000), sid 100.

³² Max Weber (2000), sid 98 ff.

³³ Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 87 ff.

³⁴ Guenter Roth (1991) "Socio-Historical Model and Developmental Theory: Charismatic Community, Charisma of Reason and the Counterculture" i *Max Weber: Critical Assessments 2*, red: Peter Hamilton.

³⁵ Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond (1999) sid 9-18.

Detta är precis i linje med Webers teorier: individuell karisma är grunden för all individuell ledarskapsförmåga och utan ett visst mått av karismatiskt inflytande skulle inget samhälle kunna styras. Det är av stor vikt för samhällets stabilitet och styrka att en karismatisk personlighet innehar en ledande roll i ett byråkratiskt herredöme, eftersom endast dessa individer har förmågan att, på ett effektivt sätt, sätta upp mål som den byråkratiska maskinen sedan tar itu med. Weber skiljer på den officiella ledartypen och den politiska ledartypen. Den förra sköter administrationen enbart i enlighet med existerande traditioner och normer, medan den senare drar sin auktoritet från sitt folkliga stöd och styr byråkratin i ändamålsenliga riktningar.³⁶

3.3 Rationalism

Max Weber använde uttrycket *legalt herredöme* för att beskriva det sätt ett byråkratiskt samhälle regeras på. Detta tillvägagångssätt präglas av (A) ett *instrumentellt-rationalistiskt beteende* snarare än (B) ett *värde-rationalistiskt beteende*. (B) är typiskt för ett karismatiskt herredöme och fokuserar på personliga värderingar och känslorargument (alltså den etiska dimensionen, som Weber menade var på väg att försvinna i takt med samhällets modernisering), medan (A) är ett strikt materiellt betingat beteende, typiskt för byråkratier.³⁷ Men vad är egentligen den rationalism som Weber talar om? ”Helt generellt kan bare dette sies: Når alle styreformer blir byråkratisert, fremmes i meget høy grad utviklingen av rasjonal ’saklighet’, av ’yrkesmennesker’ og ’fagmannsvesen’ – med alle de vidt forgrenete virkninger som dette har.”³⁸

Rationaliseringen av samhället tar sig tydligast uttryck i *utbildningsväsendet* och hur det har förändrats genom tiderna. Hur examenssystemet värderas i det moderna samhället är en indikator på fackmannens seger över den karismatiska individen (jämför gärna med byråkratin sex principer ovan). Den sociala prestige i ett rationalistiskt samhälle erhålls genom bildning inom smalt definierade områden och det gamla idealet med den ”kultiverade menneske”³⁹ (den karismatiska individen, eller plebejen) glöms bort. Det nya idealet – bildningen – erhålls genom examina från högskolor och universitet. Weber beskrev detta som att ”begavelsen (charisma) trenges tilbake til fordel for eiendommen.”⁴⁰

3.4 Den historiska utvecklingen

³⁶ Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 78-81.

³⁷ Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 76-77.

³⁸ Max Weber (2000), sid 153.

³⁹ Max Weber (2000), sid 156.

⁴⁰ Max Weber (2000), sid 153-157. Citatet är från sid 155.

Det är viktigt att förstå att precis som med byråkratins kännetecken är det karismatiska herredömet inte ett tillstånd som antingen finns eller inte finns. Samhällen kan uppvisa olika grader av både karismatiskt herredöme och byråkratisering. Det är i övervägandet mot det senare som moderniseringen återspeglas. Weber talade om ytterligare en form av herredöme, nämligen *traditionellt herredöme* (en modell över de tre formerna av legitimt herredöme återfinns i Bilaga 1). Inget system kan existera helt utan influenser av de två andra, men som regel är ett system dominerande. Weber konstruerade ursprungligen inte sin teori om de tre formerna av herredöme som en linjär modell över historisk utveckling, men med tiden började han använda den för att illustrera samhällets modernisering och hur rigida byråkratier hade börjat ta över där tidigare karismatiska krigsherrar och demagoger hade styrt. Modellen återspeglar också ganska väl de strukturella övergångarna från hellenistiska demokratier och klansamhällen, till feodala, teokratiska riken samt vidare till den moderna, industriella staten. Weber var medveten om hur karisma hade en tendens att formaliseras och förvandlas till rutin samt att detta tycktes representera den historiska utvecklingen. Karismatiska personligheter är ofta en revolutionär kraft i historien, men den mänskliga tendensen att maximera formell effektivitet och stabilisera systemet ledde oftast till att det karismatiska herredömet gled över i traditionellt och byråkratiskt styre. Ett exempel på detta är hur de judiska profeterna (exempel på demagoger: en typisk karismatisk individ) krävde extraordinära saker av sitt folk. Detta revolutionära agerande formaliserades sedan i strikta doktriner för hur det judiska folket skulle bete sig och agera. Detta instrumentellt-rationalistiska sätt att strukturera ett samhälle var typiskt för det moderna samhället som styrdes helt enligt principen av formell legalitet, alltså byråkrati. Det värde-rationalistiska sättet att se världen på försvann enligt Weber i snabb takt med moderniseringen, modern vetenskap och ”The disenchantment of the world”.⁴¹

⁴¹ J. Mommsen (1974) sid 74-81. Citatet är från sid 81.

4 Freden efter Det stora nordiska kriget

Detta kapitel behandlar den fredsprocess som avslutade Det stora nordiska kriget. Kapitlet bygger till stor del på Göran Wensheims avhandling om freden i Nystad 1721, *Studier kring freden i Nystad* (1973) samt Ulf Sundbergs bok *Svenska Freder och Stillestånd 1249-1814* (1997). Fokus ligger på den svenska synvinkeln, eftersom mängden material på svenska som behandlar den ryska synvinkeln är i princip obefintligt.

4.1 Översikt

Det Stora nordiska kriget inleddes år 1700, när Ryssland, Danmark, Polen och Sachsen samtidigt anföll Sverige. Efter inledande framgångar besegrades den svenska armén, ledd av Karl XII, av ryska styrkor och tvingades återvända hem i spillror till ett Sverige i kris. När krigslyckan vände inleddes från svensk sida diplomatisk aktivitet i ett desperat försök att skaffa sig fördelar hos de två tongivande stormakterna i Europa: England-Hannover (kung Georg I var regent över både England och Hannover) och Ryssland. Den engelska delegationen såg ogärna en rysk dominans i Östersjön, men ville inte ge militär hjälp till svenskarna. Ryska flottenheter utövade samtidigt ett starkt tryck på Sverige, genom att härja och plundra längs östkusten. En fred måste komma till stånd, och den svenska målsättningen var att bevara så stor del av det forna storväldet som möjligt. Detta visade sig vara svårt att genomföra, på grund av det totala militära sammanbrott som Sverige befann sig i och på grund av ambitionerna hos segrarna i konflikten.⁴²

I separatfreder med Preussen och Danmark förlorade Sverige landområden på den europeiska kontinenten, och vad allvarigare var: tullfriheten i Öresund och Bälten. Fredsförhandlingar med Ryssland, som företogs i Nystad, inleddes 1718 men avslutades inte förrän 1721. När det svenska riksrådet insåg att en allians med England inte var att hoppas på gavs delegaterna i Nystad fullmakter att gå med på de landavträdelser som tsar Peter krävde. Sverige tvingades avträda Livland, Estland, Ingermanland, Viborg och södra delen av Kexholms län i Finland. Den kanske viktigaste förändringen är att Ryssland blev den svenska regeringsformens garant – ändringar i statens styrelseskick fick inte ske utan ryssarnas medgivande. Fredrik I blev syndabock för de mycket hårda fredsvillkoren. Dessa fyra freder – med England-Hannover 1719, Preussen och Danmark 1720, samt Ryssland 1721 – kom att utgöra hela fredsprocessen som avslutade Det stora nordiska kriget.⁴³

⁴² Ulf Sundberg (1997) *Svenska Freder och Stillestånd 1249-1814*, sid 309-318.

⁴³ Ibid.

En period av mycket svag kungamakt inleddes, till förmån för riksdagen och partiverksamheten. Enväldet hade avskaffats redan 1720, med det resultatet att Sverige inte hade en stark ledarfigur på tronen, en naturlig karismatisk individ. Detta hade Ryssland i tsar Peter den Store. I det avseendet återspeglas förhållandena under freden i Nystad 1721 i motsvarande förhållanden under freden med Ryssland 1810 – avsaknandet av en stark, svensk monark med goda möjligheter att påverka fredsprocessen, medan Ryssland hade en sådan monark.⁴⁴

4.2 Görtz' död

Den svenska utrikespolitiken hade under Karl XII:s levnad dominerats av kungen och hans närmaste rådgivare, Georg Heinrich von Görtz. Denna politik var inriktad på att utnyttja Englands ovilja att se en dominerande makt i östersjön och med stöd av deras flotta tvinga Ryssland att acceptera fredsvillkor som var fördelaktiga för Sverige. Bristen på svensk militär framgång påverkade fredsförhandlingarna negativt och ställde föga kraft bakom de diplomatiska sändebudens krav och förslag. Efter Karl XII:s död fängslades emellertid Görtz av rådsadeln och avrättades efter en summarisk rättegång.⁴⁵ Fredsförhandlingarna togs nu över av riksrådet och den slutgiltiga freden i Nystad 1721 förhandlades från svensk sida fram av delegater från riksrådet.⁴⁶

Hur skall vi tolka Görtz' avrättning? Vilka krafter är det som driver fram den? Ulf Sundberg beskriver freden i Nystad som en förhandling där "Europas två bästa statsmän försöker lura varandra".⁴⁷ Görtz ställdes mot Rysslands starke man, Ostermann, och den tidiga fasen av förhandlingar framställs som en kamp mellan individer uppbackade av en hel nations styrka, snarare än en institutionsdriven process där aktörerna bara utför den ritualistiska formalian.⁴⁸ Det maktskifte som genomförs i och med Görtz' avrättning löper parallellt med det som sker i det svenska samhället samtidigt – enväldets avskaffande, kungamaktens förminskade makt och ökandet av rådsaristokratins inflytande i in- och utrikespolitiken. Den enväldige konungen *av Guds Nåde* är arketyper för Webers karismatiska individ. Huruvida Görtz tillhör gruppen "servants of the master" (det vill säga ämbetsmän som är beroende av kungen för sin byråkratiska karriär) eller var en del av konungens "retinue" (kungens personliga följe)⁴⁹ kan

⁴⁴ Bengt-Åke Häger (1999) "Frihetstiden och den gustavianska tiden 1718 – 1809", i *Boken om Sveriges historia*, red: Hans Albin Larsson, sid 182-183.

⁴⁵ Jerker Rosén (1978) "Fredssluten" i *Den Svenska Historien 8*, red: Gunvor Grenholm, sid 106-107.

⁴⁶ Ulf Sundberg (1997) sid 311-317.

⁴⁷ Ulf Sundberg (1997) sid 316.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Båda citaten från Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 76-77. Se Bilaga 1.

diskuteras – att han var en pådrivande aktör i fredsprocessen är emellertid litteraturen överensstämmande om.

Efter Görtz' död tar andra aktörer initiativet. Den engelske lord John Carteret var en drivande kraft i förhandlingarna mellan Sverige och England-Hannover och i medlandet mellan Danmark och Sverige var han nyckeln till det slutgiltiga fredsavtalet. I syfte att se till Englands intressen skapade lord Carteret 1720 ett fredsförslag som Sverige undertecknade under protester och som drevs igenom hos den danska regeringen med hjälp av ”grova hot”.⁵⁰ Slutförhandlingarna med Ryssland i Nystad 1721 inleddes på rysk inbjudan och enligt en rysk förhandlingsplan.⁵¹

4.3 Svenska maktstrukturer

Efter Karl XII:s död konkurrerade tre politiska grupperingar om makten i Sverige. Det var hessarna, holsteinarna och frihetsvännerna (rådskonstitutionalisterna). Holsteinarna företrädde av hertigen av Holstein-Gottorp, Karl Fredrik och hade som mål att säkra hertigen som tronföljare i Sverige, med stöd av Ryssland och Österrike. Hessarnas parti utgjordes av de som stödde prins Fredrik av Hessen-Kassel som svensk tronföljare. Hessarna hade stöd hos de ofrälse stånden och den lägre administrationen – ämbetsmännen. Deras ansträngningar visade sig bära frukt när arvprinsen Fredrik valdes till kung över Sverige under namnet Fredrik I. Frihetsvännerna var den drivande kraften bakom enväldets avskaffande och utgjordes till stor del av den gamla högadeln. Deras starkaste representanter var riksrådet, som företrädde av kanslipresidenten Arvid Horn. Motsättningarna mellan dessa grupper rörde sig alltså kring tronföljningsfrågan – äktenskapet mellan Fredrik I och Ulrika Eleonora visade sig ju också bli barnlöst, så det förblev en brännpunkt under lång tid. Konflikten mellan hessarna och frihetsvännerna kan beskrivas som en kamp mellan byråkratier på olika nivåer. Rådsadeln stöddes av det absoluta toppskiktet i den svenska byråkratin, medan hessarna fann sina anhängare bland ämbetsmännen och folket.⁵²

Hessarna företrädde alltså en stark individ (Fredrik I) som tillskrevs karismatiska egenskaper och hämtade sitt stöd från folket, den stora massan. Den hessiske prinsen kunde inte uppvisa någon konkret traditionsbunden legitimering av sitt trontillträde, alltså var han tvungen att legitimera sitt herredöme genom *karisma* i Webers definition. Det svenska samhället var ännu inte tillräckligt institutionaliserat för att Fredrik I:s auktoritet skulle kunna falla under

⁵⁰ Ulf Sundberg (1997) sid 313.

⁵¹ Ulf Sundberg (1997) sid 316-318.

kategorin *legalt herredöme* och därmed accepteras på rent strukturella grunder. Frihetsvännerna är i sin tur ett utmärkt exempel på institutionaliserad karisma. Rådsadelns maktpositioner vilade på institutioner som härstammade från medeltiden, då den högsta aristokratin var personligt hängivna den karismatiske ledaren. Denna maktstruktur hade med tiden formaliserats för maximal administrativ effektivitet. Rådsadeln förlitade sig alltså på byråkratin som en garant för sina privilegierade ställningar och var därför negativa till uttryck för personlig karisma. Fängslandet och avrättandet av Görtz kan ses som ett uttryck för detta.

4.4 Individer som aktörer

Fredrik I har i litteraturen getts olika roller i fredsprocessen. Äldre forskning har betonat betydelsen av kungens personliga motiv i utkomsten av fredsprocessen. Hertigen av Holstein-Gottorp var kungens rival till Sveriges tron och hertigen sökte stöd hos den ryske tsaren. I ett försök att få den ryske tsaren att ta avstånd från hertigen av Holstein-Gottorp skall Fredrik I ha genomfört ”hemliga medgivanden till tsaren”.⁵³ Rent konkret skall Fredrik I ha lovat territoriella avträdelser till Ryssland om de i sin tur garanterade att inte skänka dessa territorier (Livland) till hertigen Karl Fredrik, vilket skulle ha gett honom en starkare position i tronföljdsfrågan. Fredrik I satt inte säkert på sin tron, och enligt samtida källor lovade kungen ”rundeligen vad fredsconditioner tsaren kunde åstunda, om han ville abandonnera hertigen”.⁵⁴ Einar Carlsson menade att ”Det framgår till fullo av källorna att konungen under fredskrisen varit den ledande mannen i svensk politik”.⁵⁵ Att detta skulle ha saknat betydelse för utkomsten beskriver han som osannolikt.

Det finns en motsatt åskådning till den syn på orsak och verkan som beskrivs ovan. Enligt denna skall kung Fredrik I:s personliga intressen inte haft mycket att göra med fredsprocessens utkomst och Sveriges engelskvänliga hållning. De territoriella förlusterna och de hårda fredsvillkoren tillskrivs istället internationella politiska strukturer och betydelsen av individerna som aktörer i förloppet förminskas. De främsta förespråkarna för denna syn på fredsprocessen var O. Reinius och Jerker Rosén. Den senare menade att: ”Fredssluten voro mindre en följd av svenska politiska strävanden än av andra maktens intressemotsättningar”.⁵⁶ I denna åskådning får alltså den karismatiske individen mindre utrymme.

⁵² Göran Wensheim (1973) *Studier kring freden i Nystad*, sid 15-16.

⁵³ Göran Wensheim (1973) sid 17.

⁵⁴ Göran Wensheim (1973) sid 18.

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ Ibid.

4.5 Förhandlingarna i Nystad

Förhandlingarna i Nystad beskrivs av Göran Wensheim som ”i första hand en konfrontation mellan rådsintressen och ryska intressen.”⁵⁷ Själva fredsförhandlingarna sköttes via diplomater. På svensk sida, Strömfelt och Lillienstedt; på rysk sida, Bruce och Ostermann. Lillienstedt var i alla väsentliga avseenden rådets man och även om Strömfelt sympatiserade med det hessiska partiets sak var detta inte tillräckligt för att förmå honom att divergera från de förhållningsdirektiv som riksrådet delade ut. De svenska förhandlarna var styrda av maktstrukturer med institutionella förtecken. Rådskonstitutionalismen hade gått segrande ur den svenska inrikespolitiska maktkampen som försiggick parallellt med fredsprocessen. De ryska förhandlarna beskrivs som direkt underställda tsaren, men med betydligt friare händer än vad svenskarna hade.⁵⁸ Bruce och Ostermanns auktoritet kom också från en helt annan sorts källa: den ryske tsarens bestämmanderätt var total i alla rikets inre och yttre frågor. Visserligen hade han skapat senaten som en rådgivande instans, men den förblev just det – rådgivande. Tsarens auktoritet kunde inte ifrågasättas, så länge han uppvisade utövade självåterhållsamhet samt dygdefullt leverne – typiska exempel på karismatiska egenskaper.⁵⁹ Detta i motsats till den svenska regeringen, där viktiga beslut fattades genom röstning i riksrådet (där kungen hade två röster och utslagsröst).⁶⁰ Att tsaren var en viktig aktör i fredsprocessen bekräftas av Wensheims avhandling. Tsarens målsättningar i fredsprocessen drevs också i stort sett genom till fullo: ”Ryssland kan nu sätta en flotta i sjön och inta en roll som Östersjöns ledande makt. Gustav II Adolfs mardröm, ’att ryssarna skall sätta många skepp i Östersjön’, är nu en realitet.”⁶¹

4.6 Syftet med freden i Nystad

Det viktigaste enskilda fredsslutet i den fredsprocess som satte stopp för Det stora nordiska kriget är, ur svensk synpunkt, freden i Nystad 1721. De tre fredsavtal som föregick freden med Ryssland 1721 var alla mer eller mindre försök från svenskt håll att skaffa sig en mera fördelaktig förhandlingsposition med Ryssland. Vad var då syftet med freden i Nystad, om

⁵⁷ Göran Wensheim (1973) sid 202.

⁵⁸ Göran Wensheim (1973) sid 155-202.

⁵⁹ Tim Chapman ”Imperial Russia 1801–1905” (Cornwall, Storbritannien 2001) sid 15–22.

⁶⁰ Bengt-Åke Häger (1999) sid 183.

⁶¹ Ulf Sundberg (1997) sid 318.

man utgår från Kalevi J. Holstis teori om fredsprocessens funktioner (som beskrivs i avsnitt 1.8)?

Ren värdefördelning, eller ”decisions that authoritatively allocate values”⁶² förekommer i stor omfattning i fredsprocessen. Vi kan titta på fredsprocesserna och utifrån deras karaktärer dra slutsatsen att drivkrafterna bakom kriget var rent materiella. Detta är förmodligen inte särskilt långt ifrån sanningen och det anknyter till en intressant aspekt: Weber menade ju att ideologin som drivkraft är någonting som hör den moderniserade, byråkratiska staten till. Att värdefördelning spelade så stor roll i fredsprocessen är emellertid inte förvånande. Rysk utrikespolitik hade alltid syftat till att försvara landet mot angripare och tendensen var tydlig nog: en utvidgning av rikets gränser var nödvändig för inre säkerhet.⁶³

Respekten hos de olika aktörerna för fredsavtalen som en normerande process är inte att missta sig på i den fredsprocess vi har behandlat i detta kapitel. Men var syftet att skapa en hållbar fred i ett nytt internationellt system? Svaret måste nog bli nej – fredsprocessen innehåller inte många aspekter av Holstis alternativ B) (se sid 9-10). Freden är emellertid inte heller något typexempel på alternativ A), men antar man ett längre tidsperspektiv så finner man en del intressanta exempel som pekar i den riktningen. Exempelvis ledde svensk krigspropaganda från riksdagspartiet Hattarna till ett krig mot Ryssland 1741-43, med hopp om att vinna en lätt seger och återta lite av det territorium man förlorat.⁶⁴ Å andra sidan är det blotta faktum att en fredsförhandling kom till stånd ett medgivande att nationernas målsättningar kan bättre uppnås med hjälp av diplomati, snarare än krig. Freden i Nystad faller alltså inte glasklart in under en enda kategori, men är till viss del representativ för den mera kortsiktiga process som präglar fredsavtal där syftet inte är att skapa en långvarig fred genom ett internationellt system.

⁶² Kalevi J. Holsti (1991) sid 21.

⁶³ Tim Chapman (2001) *Imperial Russia 1801–1905*, sid 15–22.

⁶⁴ Bengt-Åke Häger (1999) sid 190-191.

5 Wienkongressen

5.1 Översikt

Napoleonkrigen hade härjat Europa i mer än ett årtionde när den franske självkrönt kejsaren beordrade den stora reträtten från Moskva 1812. Napoleons armé decimerades och återhämtade sig aldrig från de förluster som den led under återtåget från Ryssland. Frankrike blev nu ett lätt byte för de allierade styrkor som stod emot landet – Österrike, Preussen, Ryssland och England. 1814 abdikerade Napoleon och Frankrike var besegrat. Nu återstod endast för de allierade stormakterna att konstruera ett fredsavtal som var tillfredsställande för alla parter.⁶⁵

De allierades främsta huvudbry rörde hur de skulle behandla det besegrade Frankrike. Fredsvillkoren blev relativt milda: landets gränser från 1792 återställdes och landet behövde inte heller betala något krigsskadestånd. Den viktigaste frågan var emellertid hur de allierade skulle begränsa framtida fransk aggression. De konservativa allierade såg det som sin plikt att förhindra revolutionära tankegångar hos de besegrade, i sin fruktan för att revolutionsandan skulle sprida sig i Europa. Det gällde alltså att skapa en varaktig fred i Europa och under fredskongressen i Wien, den såkallade Wienkongressen, skulle detta problem lösas.

I syfte att förhindra fransk expansionism agerade stormakterna på Wienkongressen i enlighet med *maktbalansdoktrinen* (som beskrivs i avsnitt 2.4). Deras agerande gick ut på att skapa ett antal barriärer och buffertstater. Holland och Belgien enades som ett resultat av detta, i syfte att utgöra en starkare försvarsbastion mot grannlandet Frankrike. Preussen blev ”wacht am Rhein” när landet erhöll mycket territorium längs frankrikes östra gräns och skulle där stå som en militär garant mot en upprepning av Napoleonkrigen. Stormakterna drevs av egenintresse och ovilja att se en dominerande stat i Europa, och använde därför Wienkongressen för att göra upp med sina egna, interna konflikter. Detta ledde nästan till förnyat krig, då Ryssland och Preussen ställde omfattande territoriella krav som hotade att omkullkasta maktbalansen. Österrike, England och Frankrike svarade genom att bilda en pakt emot dem.

Napoleons flykt från Elba och upprättande av en ny revolutionär armé som sedermera besegrades vid Waterloo 1815 innebar i stort sett inte några inskränkningar av de generösa fredsvillkoren som Frankrike erbjöds under Wienkongressen. Emellertid fattades en

överenskommelse mellan stormakterna i Europa att med jämna mellanrum hålla möten, eller kongresser, i syftet att bevara freden och maktbalansen. Detta markerade början på det europeiska kongresssystemet som skulle komma att präglade europeisk politik och konflikthantering under en stor del av 1800-talet.⁶⁶

5.2 Vägen till Wien

1700-talet var en tid där diplomatisk praxis standardiserades och intresset för internationell rätt ökade. I skenet av upplysningen trädde många teoretiker fram, med åsikter om hur internationella relationer borde genomföras, men: "the speculative work of eighteen-century theorists on the sources of international peace made little or no impression on the contemporary practitioners of power politics."⁶⁷ Desillusionerade teoretiker menade i början av 1800-talet att det inte fanns någon supranationell makt som kunde ställa sig över en suverän stat. Projekt såsom skapandet av ett allmänt europeiskt säkerhetspolitiskt system var enligt den uppfattningen dömda att misslyckas. Ändå fanns det drivkrafter som drog i den riktningen. Tsar Alexander I (en av de drivande aktörerna i Wienkongressen, se nedan) uttryckte 1804 en önskan om att bilda "a league of liberal and constitutional states under the enlightened guidance of Russian and Britain."⁶⁸ Denna vision hade både naturrättsliga och materiella förtecken.

Som svar på tsarens önskan formulerade Englands premiärminister William Pitt en handlingsplan där Europas stormakter skulle samverka i en konsert för att garantera internationell säkerhet och stabilitet. Pitt tog i beaktande det krig som just då rasade över den europeiska kontinenten, och hur det skulle påverka den systemskapande processen. Detta efterkrigsscenario skulle senare byggas vidare på 1814-1815 under den stora fredskongressen i Wien, då det var dags att realisera visionerna om ett fredligt Europa.⁶⁹

Strukturerandet av den nya europeiska ordningen kom att bli mekanisk, snarare än organisk, eftersom detta i K. J. Holstis ord var "still an age when diplomats could draw lines on maps, carve up territories, and barter them off against each other without worrying unduly about the opinions of the populations concerned, or even about the rights and titles of dynasts."⁷⁰ Den etniska dimensionen beaktades alltså inte överhuvudtaget. Fredsprocessen har i äldre litteratur

⁶⁵ John P. McKay, m.fl. (2004) *A History of World Societies*, sid 724.

⁶⁶ John P. McKay, m.fl. (2004) sid 763-764.

⁶⁷ C. J. Bartlett (1996) *Peace, War and the European Powers 1814-1914*, sid 2.

⁶⁸ C. J. Bartlett (1996) sid 3.

⁶⁹ C. J. Bartlett (1996) sid 2 ff.

⁷⁰ Kalevi J. Holsti (1991) sid 115.

fått mycket kritik för att den inte beaktade frågan om nationalism. Detta är en något anakronistisk beskyllning, då nationalistiska yttringar inte spelade någon direkt avgörande roll i dåtidens internationella relationer. Dessutom var, som vi skall se, ett av Wienkongressens syften just att undertrycka nationalism.⁷¹

5.3 Wienkongressens persongalleri

I litteraturen som redogör för Wienkongressen finns det en övergripande likhet, nämligen betoningen av individernas betydelse för fredsprocessens utformande. Därför presenteras här nedan de tre mest tongivande aktörerna i Wienkongressen, samt de motiv som dessa förde med sig in i förhandlingarna.

Robert Stewart Castlereagh var den brittiske utrikesministern 1812-1822 och räknade premiärministern William Pitt som sin mentor. Castlereagh gick in i Wienkongressen med övertygelsen om att England var i behov av en längre tid av fred och stabilitet. För att åstadkomma detta var briterna tvungen att bilda en form av allians med stormakterna på kontinenten. Oviljan mot detta på de brittiska öarna var påtaglig, men Castlereagh gavs stor frihet av parlamentet i sitt diplomatiska förhandlande.⁷²

Enligt Castlereagh var republikanism och militarism (såsom det uppstått i Napoleons Frankrike) roten till det onda som förhindrade en långvarig europeisk fred. Det ledde oundvikligen till nationalism och revolution (Castlereagh gjorde ingen åtskillnad härvidlag). Revolution var enligt den engelske utrikesministern inte ett uttryck för institutionaliserade orättvisor och social oro, utan produkter av en falsk ideologi som hotade att sprida sig över hela Europa, men som kunde tystas med hjälp av maktmedel.⁷³ Lösningen måste alltså innehålla konstruktionen av ett system där stormakterna går ihop som en garant för ett territoriellt arrangemang "that would constitute an effective 'arc of constraint' against any future French expansionism."⁷⁴

Klemens von Metternich var den ledande diplomatiska individen i det Habsburgska imperiet, och likt Castlereagh var han också en professionell heltidsämbetsman. Hans motiv och drivkrafter var också till stor del liknande Castlereaghs, men Metternich hade en högre

⁷¹ Kalevi J. Holsti (1991) sid 114-116.

⁷² C. J. Bartlett (1996) sid 7.

⁷³ Kalevi J. Holsti (1991) sid 117.

⁷⁴ Ibid.

pliktkänsla – den mot den egna nationen.⁷⁵ Under krigen mot Frankrike hade Österrike nästan gått under och Metternich ville maximera sitt imperiums värde som allianspartner, vilket bäst åstadkoms genom en strikt maktbalans, mycket mera restriktiv än den som det isolationistiska England förespråkade. Främst av allt ville han förhindra att ett stort imperium – Frankrike – ersattes av ett annat – Ryssland. Hos Castlereagh fann Metternich en villig partner i denna och andra frågor.⁷⁶

De båda diplomaternas huvudsyfte med freden var: ”varken att hämnas den förödelse som hade drabbat deras stater under de gågna årens konflikter eller att upprätta en regeringsform i Europa utan i stället att utarbeta ett praktiskt system för att i framtiden tygla de olika europeiska makternas ambitioner.”⁷⁷ Både Metternich och Castlereagh var alltså i stort sett befriade från ideologiska faktorer i sina motiv.

Alexander I, tsar av Ryssland, var den tredje ledande aktören i Wienkongressen och det är talande att han som monark valde att själv leda de diplomatiska förhandlingarna. Han var med andra ord inte en professionell ämbetsman, utan såg sig själv snarare som ”a great ruler, righting wrongs and dispensing justice on the largest possible stage.”⁷⁸ Han lade stor vikt vid kristna dygder och hade djupgående ideologiska aspirationer att skapa ett nytt Europa med rättvisa och humanism som ledord. Tsarens personliga frihet i fredsförhandlingarna tycks ha varit total och han kritiserades av ryska tjänstemän för att, i sin iver att uppsätta ett europeiskt system, inte se till Rysslands behov i första hand och att han lät sig påverkas av Castlereaghs och Metternichs karismatiska framtoning.⁷⁹

Tsaren såg Europa som en enhet, politiskt såväl som ideologiskt. Han ansåg att problemet inte låg hos revolutionerna i sig, utan hos de inneboende processerna i det nuvarande europeiska systemet, som han ansåg var i grunden felaktigt om man ville undvika krig. Revolution var ett resultat av folkets reaktion mot icke-karismatiska despoter. Han var ensam om att presentera en lösning på systemnivå: ”the solution was to fashion legal procedures that would replace the individual whims and caprices of dynasts and princes.”⁸⁰ Tsaren ville skapa ett system där den europeiska konfederationen av stater kunde styra nationernas inrikespolitiska frågor. En av målsättningarna för att detta skulle kunna genomföras var att alliansen mot Frankrike skulle

⁷⁵ Kalevi J. Holsti (1991) sid 117-118.

⁷⁶ C. J. Bartlett (1996) sid 5-7.

⁷⁷ Lennart Berntson, m.fl. (2004) *Tusen år i Europa, Band 4*, sid 41.

⁷⁸ C. J. Bartlett (1996) sid 4.

⁷⁹ Ibid.

⁸⁰ Kalevi J. Holsti (1991) sid 119.

vidmakthållas efter krigsslutet och att fredsprocessens utkomst skulle garanteras av stormakterna.⁸¹

5.4 Kongressens genomförande

Individernas betydelse för fredsprocessen i Wien var, som ovan konstaterats, stor. ”These men were not burdened by bureaucratic advisers, interest groups, or opinion polls. In the last months of the war against Napoleon and during the negotiations for peace and the subsequent congress at Vienna, they almost single-handedly created a new security system and fashioned (...) the equilibrium necessary to make the system work.”⁸²

Castlereagh, Metternich och, till viss del, Alexander I var alla exempel på den officiella ledartypen (som omtalas i avsnitt 2.2). De var inte nödvändigtvis beroende av folkets stöd (vilket erhöles genom karismatiska egenskaper) som garanti för sina maktpositioner, även om den ryske tsaren betonade just individuell karisma och kristen dygdighet som de viktigaste egenskaperna hos en furste. Dessa tre personer är emellertid alla karismatiska individer i Webers definition, eftersom de i kraft av sina personligheter och skicklighet styrde fredsprocessen i en viss riktning. Weber påpekar ju också vikten av individuella ledartyper som kan sätta upp mål som den byråkratiska maskinen tar itu med. Så skedde också på Wienkongressen, vilket vi skall se här nedan. Hade de ledande individerna på Wienkongressen haft ett annat mål i sikte, än att skapa ett europeiskt kongresssystem, är det troligt att utformningen av fredsprocessen hade sett annorlunda ut. Emellertid var Castlereagh, Metternich och Alexander I förvisso produkter av de samhällen de levde i – Castlereagh och Metternich var professionella diplomater, heltidsarbetande ämbetsmän. Särskilt Castlereagh hämtade sin auktoritet från en mycket utvecklad byråkrati (parlamentet i England) och båda var, mer eller mindre, folkets tjänare. Tsar Alexander I är motsatsen – han är amatören, den idealistiske, upplyste despoten som intellektuellt var inspirerad av upplysningsfilosofer som Rousseau. Tsarens nyfunna ideologiska övertygelse om en europeisk konfederation blir förståelig om man beaktar att detta var kulmen på en rysk orientering mot Europa som pågått under hela den tidigmoderna perioden.⁸³ ”Russia was (...) more closely associated with general European developments than at any other time in its history.”⁸⁴ Ur denna synvinkel går det att urskilja en mera strukturalistisk förklaring på företeelserna under fredsprocessen i Wien.

⁸¹ Ibid.

⁸² Kalevi J. Holsti (1991) sid 115.

⁸³ Marshall T. Poe (2005) *Den ryska tiden i världshistorien*, sid 77 ff.

⁸⁴ C. J. Bartlett (1996) sid 4.

Frankrikes företrädare i kongressen, Talleyrand, lyckades skaffa en fördelaktigare förhandlingsposition åt Frankrike genom utnyttja splittringen som uppstod mellan Wienkongressens deltagare, när Ryssland och Preussen gick in i en allians för att dela upp Polen och Sachsen mellan sig. Österrike, England och Frankrike gick in i en allians för att förhindra detta, eftersom de ansåg att det skulle rubba maktbalansen i Europa. De rysk-preussiska intentionerna avblåstes i sken av detta, och resultatet blev att Frankrike nu fick ta en aktiv del i fredsprocessen.⁸⁵

Byråkratin hade främst en konfirmativ roll i Wienkongressen. Det bildades kommittéer som fylldes med ämbetsmän, vars roll var att formulera överenskommelserna, som stiftades på informell nivå mellan ledargestalterna, till en formell fördragstext. Detta arbete översågs av sekreteraren Friedrich von Gentz, ännu en professionell ämbetsman. Han var starkt kritisk mot teoretiserandet som kongressens huvudmän stod för, då han fann det ”pretentiöst”.⁸⁶ Han ”kände som aldrig förr hur meningslös all mänsklig strävan är, hur bristfälliga de män är som håller världens öde i sina händer... Dessa herrars välformulerade struntprat svepte in min hjärna i en dimma av överklighet.”⁸⁷

5.5 Kongressens syfte

Wienkongressen representerar en relativt ny företeelse inom internationella fredsprocesser – nämligen en strävan efter att skapa en varaktig fred genom skapandet av internationella institutioner på systemisk nivå. Denna strävan bottnade inte nödvändigtvis i några ideologiska övertygelser hos de ledande individerna i processen – snarare var det ett realistiskt övervägande av internationella maktstrukturer och deras inverkan på den europeiska säkerhetsbilden.

”The bargains struck among the victorious powers about territorial matters reflected the realpolitik belief that conflict was a natural component of interstate interaction. Disputes were bound to arise just as friction results from objects in contact. Whereas they might not be able to prevent future disputes, realist leaders assumed that they could reduce the likelihood of such disputes escalating to war by preserving an equilibrium among the great powers.”⁸⁸

⁸⁵ Stig Boberg (1973) *1700-talets historia*, sid 136-137.

⁸⁶ Paul Johnson (1991) *Det modernas födelse 1815-1830*, sid 121.

⁸⁷ Ibid.

⁸⁸ Charles W. Kegley Jr. och Gregory A. Raymond (1999) sid 112.

I detta uttryck för realpolitik kan vi se den maximering av formell effektivitet och det stabiliserande av systemet som Weber talade om. Det är dessutom ett instrumentellt-rationalistiskt beteende, där deltagarna i kongressen utnyttjar sig av skapade och existerande institutioner för att uppnå ett visst syfte, nämligen en varaktig fred.

I Wienkongressens fredsprocess ingick skapandet av en mekanism för att kontrollera och förhindra internationell konflikt. Detta var kongresssystemet, som utgjordes av med jämna mellanrum upprepade diplomatiska möten mellan stormakterna, där säkerhetspolitiska frågor var först på agendan. Denna funktion blev inte riktigt helt institutionaliserad vid denna tidpunkt (tidigt 1800-tal) men det är en föregångare till Nationernas Förbund och senare också FN. I Wienkongressens fredsbevarande intentioner ingick en analys av vad som var den troliga konflikthärden i framtiden. Detta identifierades såsom de revolutionstendenser som påträffats i Frankrike.

Kongresssystemet vilade på den auktoritet som stormakternas militära styrka gav. Fredsprocessen under Wienkongressen misslyckades att ta i beaktning vissa tendenser i efterkrigs klimatet – bland annat distributionen av territoriell makt i Balkan, men framförallt de problem som det i grunden statiska kongresssystemet skapade när det genomdrevs i en dynamisk omgivning.⁸⁹ Detta överrationalistiska beteende gjorde att Wienkongressen inte uppfyller alla krav för att passa in under Kalevi Holstis kategori B). Det var en fredsprocess som drevs framåt av individer men som också skapade ett statiskt, reaktionärt, delvis institutionaliserat system i en föränderlig verklighet.

⁸⁹ Kalevi J. Holsti (1991) sid 132-136.

6 Fredskonferensen 1919

6.1 Översikt

Efter den misslyckade våroffensiven 1918 var den tyska militärmakten i spillror. Engelska, franska och nyanlända amerikanska trupper avancerade på alla fronter och missnöjda grupper av tyska arbetare och militärer kopierade den ryska revolutionen från 1917 och bildade revolutionära kommittéer. Året innan hade militären infört diktatur i Tyskland, men när krigströttheten blev för stor hos befolkningen och militärdisciplinen kollapsade abdikerade kejsaren och den tyska regeringen föll samman. Moderata socialistiska ledare utropade en tysk republik och gick med på de allierades hårda kapitulationsvillkor. Kriget upphörde den 11 november, 1918. Då återstod uppgiften att skapa en fred i ett Europa svårt härjat av krig.⁹⁰

Mycket hade hänt sedan Wienkongressen. Industrialiseringen var nu i stort sett genomförd och spridd över hela kontinenten, vilket hade fått avgörande betydelse för krigsförloppet. I den nya tidens utnötningskrig segrade den med störst industriell kapacitet. Tiden mellan 1815 och 1918 såg relativt få större konflikter i Europa inträffa, men den hade också bevittnat framväxten av imperialismen och rivaliteten mellan kolonialmakterna. Maktbalansdoktrinen hade skapat ett europeiskt samhälle där det endast krävdes en mindre gnisthärd för att förvandla hela kontinenten till ett eldhav av brinnande krig, vilket också hade skett 1914. Nationalismen som ideologi hade också vunnit stora framsteg och dess värde i skapandet av en politiskt enhetlig stat var erkänt bland europeiska makthavare.⁹¹

Fredsförhandlingarna inleddes i januari 1919, och en ung brittisk diplomat sammanfattade tidsandan: ”we were journeying to Paris... to found a new order in Europe. We were preparing not Peace only, but Eternal Peace.”⁹² De ledande aktörerna i dessa förhandlingar kom att bli USA, Frankrike och England. Ryssland, som låg i inbördeskrig, hade inte inbjudits att delta, liksom det besegrade Tyskland. President Woodrow Wilson representerade USA, försvarsministern Georges Clemenceau var Frankrikes representant och premiärministern David Lloyd George representerade Storbritannien i förhandlingarna. Det uppstod genast motsättningar mellan de ”tre stora”⁹³ då Clemenceau ”ville göra fredsfördraget till ett instrument för att varaktigt trycka ned Tyskland i vanmakt”.⁹⁴ Wilson ville inte se fullt lika

⁹⁰ John P. McKay, m.fl. (2004) sid 956-957.

⁹¹ John P. McKay, m.fl. (2004) sid 731 ff, 761 ff, 825 ff.

⁹² H. Nicolson (1965) *Peacemaking 1919*, sid 31-32.

⁹³ Åke Holmberg och Åke Thulstrup (1974) *Historien efter 1914*, sid 20. Frasen syftar på Frankrike, Storbritannien och USA – de tre allierade stormakterna.

⁹⁴ Ibid.

hårda fredsvillkor och sanktioner mot Tyskland, då han menade att det skulle kunna bli en grogrund för framtida antipati mellan de segrande makterna och det besegrade Tyskland. Lloyd George var visserligen för förslaget att straffa Tyskland, men insåg att alltför hårda fredsvillkor inte kunde leda till ett konstruktivt efterkrigssamhälle.

För att undvika framtida aggression och krig skapades en permanent internationell organisation – Nationernas Förbund, eller the League of Nations. Detta var huvudsakligen president Woodrow Wilsons initiativ. Förbundet skapade ett råd, en församling, ett sekretariat och en internationell domstol. NF var primärt konstruerad i säkerhetspolitiskt syfte.⁹⁵ Versaillesfördraget, benämnt så eftersom det undertecknades i Versailles, var det viktigaste enskilda fredsfördraget i fredsprocessen efter första världskriget, nämligen fredsvillkoren som de allierade stormakterna presenterade för Tyskland. Tysklands territoriella förluster inom Europa var förhållandevis små, men de segrande staterna gav Tyskland skulden för kriget och Tyskland erlades att betala ett mycket högt krigsskadestånd: ersättning för materiella skador såväl som pensioner åt stupades efterlevande. Svindlande summor uppnåddes. De tyska politiska ledarna protesterade, men fredsfördraget undertecknades närmast under tvång då den allierade blockaden orsakade svält och misär i det utarmade Tyskland. Andra omfattande territoriella justeringar genomfördes också under fredskongressen i Paris: bland annat upphörde Österrike-Ungern och det Osmanska imperiet att existera.⁹⁶

6.2 Aktörerna och deras motiv

Aktörerna i fredskonferensen 1919 gick in i fredsprocessen med andra förutsättningar än sina motparter i Wienkongressen. Uppgiften var denna gång mycket mera komplex:

”The task of restoring the peace in 1918 was comparable in its magnitude with that which had confronted the congress held in Vienna almost exactly one hundred years before; it was more complex than on the earlier occasion owing to the development of measurably more intricate relations of the economies of the belligerents.”⁹⁷

De två huvudsakliga frågorna som aktörerna måste ta ställning till var A) skapandet av en internationell rätts- och fredsorganisation (Nationernas Förbund), samt B) de allierade staternas fredsvillkor för Centralmakterna.⁹⁸

⁹⁵ Åke Holmberg och Åke Thulstrup (1974) sid 20-21.

⁹⁶ John P. McKay, m.fl. (2004) sid 957-959.

⁹⁷ René Albrecht-Carrié (1958) *A Diplomatic History of Europe Since the Congress of Vienna*, sid 360.

⁹⁸ Stefan Persson (1992) *Dödlägen i internationella förhandlingar*, sid 53-54.

Litteraturen som berörde Wienkongressen var enig om individernas roll i fredsprocessen. När vi kommer till litteraturen som berör fredskongressen 1919 är tendensen tydlig – där tidigare namn (som Metternich, Castlereagh och Alexander I) dominerade i rollen som pådrivande agenter tar här istället länder och regeringar över. Detta fenomen reflekterar troligen skiftet i det allmänpolitiska läget mellan 1815 och 1919. Statsmän och ämbetsmän drog tidigare sin auktoritet från mera traditionella och karismatiska herredömen; 1919 var det demokratiska systemet mer eller mindre rådande i Europa (och även i USA). Motsättningarna mellan de tre stora aktörerna i fredsprocessen kom att få stor betydelse för fredskongressens förlopp. Här nedan skildras de motiv som de förde med sig till kongressen.

Frankrike hade en uppsättning mycket klara målsättningar som de ville uppnå under fredsprocessen. De var huvudsakligen materiella: ”För den franska regeringen utgjorde de territoriella anspråken grundstommen i fredsfördraget.”⁹⁹ Frankrike gjorde anspråk på Elsass Lothringen, Saar och Rhenlandet. Vidare krävde Frankrike en väsentlig reduktion av den tyska militärmakten till en nivå lägre än innan första världskrigets utbrott, i syfte att förhindra framtida tysk mobilisering. Frankrike krävde också ett stort skadestånd, samt önskade ingå i ett militärt samarbete med USA och Storbritannien. Detta för att garantera att ett oprovocerat tyskt angrepp skulle mötas med full kraft. Tilliten till Nationernas Förbund praktiska funktion som fredsbevarande organisation var låg hos den franska regeringen.¹⁰⁰

Storbritannien ansåg att Frankrikes territoriella anspråk kunde leda till en tysk revanschistisk efterkrigspolitik. Att ett omfattande krigsskadestånd skulle falla på det besegrade Tyskland att betala var emellertid Storbritannien och Frankrike eniga om. Här kom Storbritannien i konflikt med USA, vars linje de i övrigt följde i de flesta frågor och problem som uppstod under fredsprocessen.¹⁰¹

USA tog i huvudsak avstånd från materiella krav under fredsförhandlingarna. Detta handlingssätt baserades på Woodrow Wilsons 14 principer, som innefattade bland annat ”avståndstagande från såväl omfattande skadestånd som territoriella revisioner av säkerhetspolitiska hänsyn”.¹⁰² Skapandet av den övernationella organisationen NF sågs som det primära och övergripande målet för att skapa en långvarig fred. NF skulle spela en

⁹⁹ Stefan Persson (1992) sid 56.

¹⁰⁰ Stefan Persson (1992) sid 55-56.

¹⁰¹ Stefan Persson (1992) sid 56.

¹⁰² Stefan Persson (1992) sid 56-57.

avgörande roll i internationella relationer under efterkrigstiden.¹⁰³ Woodrow Wilson upprepar här tsar Alexander I:s roll som ideologiskt motiverad aktör med intentionen att skapa ett nytt internationellt system för fredsbevarande.

6.3 Organisation och genomförande

Fredskonferensen i Paris 1919 var någonting unikt i historien: ”This was the first scientific peace conference, where decisions were to be made on the basis of the popular will and on relevant data, and not on the whims and calculations of a small group of men.”¹⁰⁴ Motsättningarna mellan de stora aktörerna blev uppenbara redan här: Frankrike var av den åsikten att frågor av större vikt kunde avhandlas i privata sessioner mellan representanterna för stormakterna, medan USA ville se att fredskonferensen skulle ”through plenary sessions of all its delegates (...) formally initiate discussions and take final decisions.”¹⁰⁵ Woodrow Wilson var mycket angelägen om att motarbeta informella diplomatiska överenskommelser som kompromissades fram bakom stängda dörrar, utan demokratisk ordning, såsom läget hade varit under Wienkongressen över hundra år tidigare. Skuggan av Wien hängde kvar över Europa år 1919.¹⁰⁶

I januari samlades delegater och diplomater från alla världens hörn i Paris. Plenarförsamlingen var formellt sett det högsta beslutande organet i konferensen, men kom att sammanträda endast ett fåtal gånger, och då endast för att ratificera de förslag som lades fram för den och hade utarbetats genom andra instanser. Plenarförsamlingen, där alla staterna och folkgrupperna som deltog i konferensen (sammanlagt 27 allierade och 13 neutrala stater samt ett antal folkgrupper som önskade uppnå nationell självbestämmanderätt) var representerade, var således inte ett forum för beslutsfattande och diskussion.¹⁰⁷

Antalet frågor och problem som skulle hanteras under fredskonferensen var enormt: tusentals spörsmål krävde beslutsfattande.¹⁰⁸ För detta syfte skapades ett antal kommissioner – sammanlagt åtta stycken. Dessa kommissioner utgjordes av politiker, diplomater och ämnesspecialister som fick i uppgift att komma fram med beslutsunderlag för De fyras råd (som bestod av representanter från USA, Storbritannien, Frankrike och Italien). De fyras råd hade sedan att fatta beslut om kommissionernas förslag och sedan presentera dem för

¹⁰³ Ibid.

¹⁰⁴ Kalevi J. Holsti (1991) sid 196-197.

¹⁰⁵ Ruth Henig (1995) *Versailles and after 1919-1933*, sid 13.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Stefan Persson (1992) sid 53-59.

¹⁰⁸ Kalevi J. Holsti (1991) sid 196.

plenarförsamlingen. Det uppstod emellertid problem med detta system: kommissionerna visade sig ha svårigheter med att nå enighet kring mera centrala aspekter av fredsfördraget. Under behandlingen av de större problemen – det tyska skadeståndet, de territoriella frågorna – uppstod dödlägen i förhandlingarna.¹⁰⁹

När sådana dödlägen uppstod löstes frågorna genom att stormakterna ordnade informella sammanträden inom De fyras råd där egna kommissioner tillsattes för att förhandla fram beslutsunderlag inom de viktigaste frågorna under fredskonferensen.¹¹⁰ Dessa informella sammanträden blev forum för stormakternas representanter på kongressen och ”det skapades en informell ad-hoc organisation i form av mindre grupper av förhandlare som förberedde De fyras råds beslut och slutligen ökades den sekretess som omgärdade överläggningarna.”¹¹¹ Wilsons vision om en offentligt genomförd fredskonferens var alltså krossad – idealism fick här ge vika för realism. Den realistiska synvinkeln var alltså att det byråkratiska kommissionssystemet med professionella ämbetsmän i en drivande roll var för otympligt och opraktiskt när det kom till kritiska internationella frågor. Institutionaliseringsen av internationell praxis i fredsförhandlingar räckte alltså inte hela vägen fram i detta fall – de abstrakta regler som styrde kommissionerna i deras arbete kunde inte tillämpas för att tillgodose alla de olika intressegrupperna och deras agendor fullt ut. Men det är viktigt att notera att vi i kommissionssystemet under fredskonferensen 1919 för första gången ser en fredskonferens dikteras av experter och ämnesspecialister. Den professionalisering av ämbetsmannakåren som Weber talar om är här genomförd till fullo – de tre storas representanter var alla den moderna byråkratiska statens ”förste tjänare” (se avsnitt 3.1) snarare än traditionella eller karismatiska härskare och kommissionerna, vilka utförde den större delen av arbetet som tjänade som beslutsunderlag för De fyras råd, bestod av specialiserade byråkratiska ämbetsmän.

6.4 Olika perspektiv på fredsprocessen

Trots kommissionernas betydelse för genomförandet av fredsprocessen 1919 finns det perspektiv som tonar ner deras roll som pådrivande aktörer. Kalevi J. Holsti menar att ”it was in the dozens of informal gatherings of Clemenceau, Lloyd George, Wilson and Orlando – the ’steering committee’ – that the real decisions were taken”¹¹² (Orlando var Italiens representant). Holsti menar att trots alla yttre parlamentariska attribut så var fredskongressen

¹⁰⁹ Stefan Persson (1992) sid 59-61.

¹¹⁰ Ruth Henig (1995) sid 14.

¹¹¹ Stefan Persson (1992) sid 165.

¹¹² Kalevi J. Holsti (1991) sid 197.

1919 inte särskilt olik Wienkongressen 1815 såtillvida att det var ett fåtal ledande individer som hade den reella makten i fredsprocessen. Det byråkratiska kommissionssystemet befanns för klumpigt och otillfredsställande när det visade sig att dödlägen uppstod runt de centrala frågorna i debatten på grund av de diplomatiska svårigheterna att komma till ett gemensamt beslutsunderlag.¹¹³

Den brittiske historikern A. J. P. Taylor nämner i sin bok *Världskriget 1914-1918* (1967) knappt kommissionerna i kapitlet om fredsslutet och betonar istället individernas roll som karismatiska aktörer. Hans syn på fredsprocessen drivkrafter sammanfattas väl i meningen: ”De stora männen kanske borde ha ägnat sina krafter åt att hela krigets sår och bygga upp en bättre värld”.¹¹⁴ Det kan anses vara karaktäristiskt för den typ av äldre historieskrivning som Taylor representerar – hans skildring av första världskriget rör sig också i övrigt huvudsakligen i maktens korridorer, bland namnkunniga generaler och politiker, snarare än på slagfältet eller på en strukturalistisk nivå. Samma tankegångar återfinns samtidigt bland moderna historiker. Ruth Henig presenterar i sin bok *Versailles and after 1919-1933* (1995) en slutsats om fredsprocessen: ”Consequently, the major issues of peace were hammered out in daily private and frequently stormy sessions between the four leaders.”¹¹⁵ I Winston Churchills bok om första världskriget, *Det Stora Kriget* (1936), beskrivs intressant nog inte individernas roll som direkt avgörande i fredsprocessen. De tillskrivs viss betydelse – särskilt utrymme ges naturligtvis för författarens egen roll i sammanhanget – men den övergripande skildringen av fredsprocessen ”sysselsätter sig huvudsakligen med de allmänna sidorna av de territoriella regleringarna med centralmakterna och de principer, som lågo till grund därför”.¹¹⁶ Churchill fokuserar sig alltså på *principerna*, eller de abstrakta regler som styr den byråkratiska processen.

6.5 Syftet med fredskongressen

Det uttalade syftet med fredskongressen 1919 var att skapa en hållbar fred i ett nytt internationellt system – nämligen Nationernas Förbund. Tanken var att ”garantera alla stater politiskt oberoende och territoriell integritet”.¹¹⁷ Detta projekt var i mångt och mycket president Woodrow Wilsons idé, men USA kom att stå utanför NF, liksom Sovjet och de i första världskriget besegrade staterna. I praktiken blev därför organisationen maktlös.¹¹⁸

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ A. J. P. Taylor (1967) *Världskriget 1914-1918*, sid 266.

¹¹⁵ Ruth Henig (1995) sid 14.

¹¹⁶ Winston Churchill (1936) *Det stora kriget*, sid 1658.

¹¹⁷ Hans Hellström (1995) *Blodbad och ödeläggelse – Det första världskrigets teori och praktik*, sid 111.

¹¹⁸ Ibid.

Oavsett resultatet så var ambitionen i linje med Holstis typ B). Alla parter som deltog i fredsprocessen erkände att krig inte var det önskade tillvägagångssättet. USA försökte inledningsvis anta rollen som storsinta moderater för processen i syfte att förminska risken att de besegrade nationerna skulle starta krig i revanschsyfte. Allt eftersom fredskongressen fortskred avvek emellertid USA och Wilson från sin upplysta demokratiska linje. Stor betydelse lades på de territoriella omstruktureringarna och skadestandsfrågan, inte minst av Frankrike och Storbritannien. Viktigast av allt var kanske krigsskuldfrågan. Versaillesfördraget lade skulden för kriget på Tyskland, och rättfärdigade därmed de oerhört hårda fredsvillkoren. Resultatet blev en fred som de besegrade var missnöjda med och som indirekt ledde till ytterligare ett världskrig. Således faller alltså inte heller denna fredsprocess in under en enda kategori; A) eller B) och kongressdeltagarna misslyckades med att leva upp till sin ambition.

Ambitionerna tycks ha varit att skapa en långvarig fred, men det är i utförandet som bristerna återfinns. På grund av byråkratisk ineffektivitet i fredscommissionerna misslyckades kongressdeltagarna att komma fram till demokratiska beslutsunderlag, vilket ledde till att man nådde fram till de centrala besluten i freden på ett sätt som inte främjade assimilation eller tog i beaktning vilka frågor som kunde komma att ligga som grund till krig i framtiden. Man kan också i Frankrikes fredsagenda hitta tendenser som pekar på att freden för dem var av kategori A). Ett framtida krig tycktes oundvikligt: man försökte helt enkelt skaffa sig fördelar i den kommande konflikten. Vad gäller Kegleys och Raymonds tio punkter så brister fredskongressen 1919 åtminstone delvis på punkterna 4-8 samt 10. Viktigast av allt var att de besegrade inte involverades i fredsprocessen och att freden dikterades och genomdrevs med hjälp av tvångsmedel (handelsblockader). Detta är det som skiljer fredsprocessen 1919 från 1815 års fredsprocess. De två är som synes i övrigt besläktade på många punkter; bl.a. misslyckades också Wienkongressen med att ta i beaktning framtida konfliktskapande frågor. Wilsons målsättning att driva undan skuggan av Wien misslyckades.

7 Sammanfattande diskussion

I detta kapitel presenteras först ett konkretiserande av uppsatsens resultat, det vill säga en summering av de slutsatser jag har dragit. Detta avsnitt (7.1) syftar till för att underlätta för läsaren och ge en översiktlig bild av resultaten. Sedan följer en fördjupad diskussion där jag i tre avsnitt anknyter till de teoretiska modeller och konstruktioner som utgör ramverket för uppsatsens teoretiska natur.

7.1 Resultat

I inledningen presenterade jag syftet med denna uppsats som ”att *med hjälp av fredsprocesser visa hur byråkratiseringen av det västerländska samhället genomfördes.*” Har jag gjort det? Vilket resultat har jag uppnått med denna uppsats? För att besvara den frågan måste vi se till frågeställningarna. Detta avsnitt är ett koncentrat av de resultat jag presenterar till i resultatsredovisningen.

Fråga 1 lyder: ”Hur framgångsrika var de tre frederna som tas upp i uppsatsen?” Vi kan se att freden i Nystad inte var särskilt framgångsrik enligt de kriterier som Raymond och Kegley framför i sin lista (se avsnitt 1.8). Internationell påtryckning och rysk militär överlägsenhet var de främsta faktorerna som påverkade fredens utformning. Freden blev också relativt kortvarig, då krig åter igen bröt ut mellan Sverige och Ryssland inom 25 år. Wienkongressen var helt annorlunda till sin utformning och får också räknas som den mest framgångsrika fredsprocessen av de tre som studerats i denna uppsats. Freden arbetades fram i ett forum där viljan att skapa ett europeiskt samförstånd var starkt närvarande och alla berörda parter fick delta med relativt jämbördiga förutsättningar. Processen var visserligen inte demokratisk, utan snarare helt styrd av ett fåtal mäktiga individer, men framgången hos det nya europeiska systemet tydliggörs bäst genom det faktum att den europeiska kontinenten var relativt förskonad från större konflikter under ett halvsekel efter Wienkongressen. Idén om maktbalans blev dessutom så fast förankrad i den politiska doktrinen bland alla Europas nationer att den fortfarande färgade det säkerhetspolitiska läget hundra år senare. I stark kontrast till detta står fredskonferensen 1919, som är den minst framgångsrika av de tre frederna. Den ledde till tysk revanschlusta och skapade grogrunden för andra världskriget. Detta var också den av de tre fredsprocesserna där byråkratin spelade störst roll i sammanhanget.

Fråga 2 lyder: ”Var frederna systembyggande eller tillfälliga?” Freden i Nystad var uppenbarligen en fred som konstruerades som ett vapenstillestånd, där inga systembyggande tankar fanns med bland motiven. Sett utifrån detta syfte var freden dessutom relativt framgångsrik – allt som krävs är att kraven på fredsprocessen sänks. Systembyggande freder kommer vi in på först i och med Wienkongressen. Men det är viktigt att ha i åtanke att alla aktörerna i kongressen inte var idealistiskt motiverade – flera av dem var pragmatiska realpolitiker som såg den europeiska maktbalansen som ett medel för att nå fram till ändamålet: en stabil fred. Fredskonferensen 1919 tillhör också de systembyggande frederna, men den misslyckades med att skapa ett stabilt system och NF visade sig vara en tandlös tiger. Freden blev därför endast tillfällig, om än det inte var syftet när fredsprocessen utformades.

Fråga 3 lyder: ”Finns det en progression av byråkratisering i frederna?” Det är min mening att en sådan progression existerar och att man kan se tecken på den i fallstudierna. Byråkratins roll var mycket liten i fredsförhandlingarna i Nystad, även om den fanns där i bakgrunden. I Wienkongressen har byråkratin antagit en konfirmativ roll, den bekräftar alltså de beslut som individerna kommer fram till. Byråkratin kan också vara viktig som den faktor som ger makt åt aktörerna, som i fallet med Castlereagh. När vi når fram till 1919 har byråkratin nästan tagit över fredsprocessen, med resultat som knappast imponerar: den byråkratiska ineffektiviteten leder till att stormakternas ledare överger den demokratiska processen och freden fattas på ett godtyckligt sätt, med individerna som tongivande aktörer men fortfarande med byråkratin som ett avgörande moment i formulerandet av freden.

Fråga 4 lyder: ” Vilken betydelse hade individerna kontra institutionerna i fredsprocesserna?” Denna fråga hör ihop med fråga 3 och det går klart och tydligt att se hur individernas roll krymper i 1919 års fredsprocess. Intressant nog så spelade individerna kanske störst roll i Wienkongressen, då den inte var påverkad av yttre, internationella faktorer som den inte kunde påverka i samma utsträckning som de svenska aktörerna var i freden i Nystad t.ex. Trots detta var individerna avgörande även i fredsförhandlingarna i Nystad. När man betraktar skillnaderna mellan Wienkongressen och 1919 års fredskonferens blir det uppenbart hur individernas roll förminskas. 1919 var individerna inledningsvis begränsade till att fatta beslut baserade på de underlag som kommissionerna lade fram. Deras betydelse ökade senare men det blev aldrig tal om samma individstyrda fredsprocess som i Wien 1815.

7.2 Konfliktlösning

Galtungs modell för konfliktlösning presenterades i inledningen som en allmän modell med stor bredd och möjlighet att appliceras på olika historiska situationer. Den första faktorn, *problemet*, är lika i alla tre fredsprocesser som har presenterats i uppsatsen; ett flertal stater har befunnit sig i ett tillstånd av *krig*, och nu försöker man uppnå ett tillstånd av *fred*. Syftet med detta fredsskapande skiljer sig emellertid åt mellan fallen. Freden efter Stora nordiska kriget hade mer karaktären av ett vapenstillestånd, medan Wienkongressen och fredskongressen 1919 syftade till att skapa en lång, hållbar fred under internationellt och institutionellt överseende. Oavsett resultatet så var en av målsättningarna i de två senare fredsprocesserna att skapa ett europeiskt system som skulle bevara freden.

Syftet med freden är viktigt för *kodningen*, eftersom det är i denna fas som man formulerar de problem som aktörerna i fredsprocessen har att ta itu med. Detta kan vara så enkelt som att det tar sig uttryck i de målsättningar som individerna för med sig till fredsförhandlingarna (som till exempel tsar Alexander I i Wienkongressen) och det kan även vara resultatet av en mera omfattande demokratisk process, som till exempel Woodrow Wilsons 14 punkter, där de politiska strukturerna i efterkrigstidens Europa i detalj beskrevs. Det går att urskilja ett successivt byråkratiserande av problemformulerandet i fredsprocesserna: i 1721 års fredsprocess kom aktörerna till förhandlingsbordet med relativt fria händer. Deras uppdrag var att skapa en fördelaktig fred – det exakta tillvägagångssättet var relativt flexibelt. Under Wienkongressen kom de betydelsefulla individerna till förhandlingarna med värderingar och målsättningar som till viss del berodde på deras personliga egenskaper (i fallet Alexander I hade dessa personliga egenskaper stor betydelse) och till viss del var ett resultat av det samhälle de levde och verkade i. Castlereagh var till exempel Englands representant endast så länge som parlamentet ansåg att han drev frågor som var förenliga med den engelska utrikespolitiken i stort. Under fredsprocessen efter första världskriget var aktörernas motiv i stort sett resultatet av mer eller mindre demokratiska och rationaliserade processer. Detta är typiskt för den maximering av formell effektivitet som Weber talar om.

Mekanismen, eller själva fredsförhandlandet, styrs också av byråkratiska strukturer. Vi har sett individernas stora betydelse för utformandet av fredsprocessen under fredsförhandlingarna 1721 samt 1814-15 men vi har också sett hur individerna ger vika för kommissioner och specialiserade, professionella ämbetsmän. Byråkratisk ineffektivitet var också delvis det som ledde till att fredsprocessen 1919 författades på ett odemokratiskt sätt – i stängda kammare mellan individer. Åtminstone anser vissa författare att fredsförhandlingarna

efter Första världskriget var betydligt mera närbesläktade med Wienkongressen än vad deltagarna hoppades på. Wienkongressen och den europeiska konserten beskrivs ju också ofta som föregångare till Nationernas Förbund.

Dechiffreering representerar omvandlandet av de slutsatser som mekanismen givit till praktiskt applicerbara åtgärder. Wienkongressens slutsats var skapandet av en ny ordning, nämligen ett europeiskt system. Detta genomfördes i praktiken och upprätthölls genom personlig kontakt mellan de europeiska härskarna. Wienkongressen var alltså ett institutionellt system med abstrakta förhållningsregler – maktbalanssystemet – som skapades och upprätthölls genom styrkan i individuell karisma. Detsamma gällde för freden 1919, även om betydelsen av aktörernas individuella egenskaper var kraftigt nedtonad. Nationernas Förbund representerar ett försök till realiserande av den idé om en politisk union som funnits i Europa sedan 1700-talet och Napoleonkrigen.¹¹⁹

Freden 1721 var i kontrast till detta en relativt simpel affär, där fördelningen av territorier genomfördes och någon tanke till ett större abstrakt regelsystem som styrde aktörernas beteende i efterkrigssamhället fann egentligen inte. Fördelningen av territorier genomfördes dessutom med ett minimum av byråkratisk involvering – Europa befann sig fortfarande i det tidigmoderna stadiet av konglomeratstater (se avsnitt 2.4) där frågor som befolkningens nationskänsla och statlig enhetlighet inte var aktuella. Rent praktiskt kunde territorier byta härskare utan att effekten blev särskilt påtaglig för invånarna. Om man ser till de svårigheter som Frankrikes territoriella anspråk medförde under fredskongressen 1919 så kan man tydligt se den utveckling av nationalstaten som Hettne och Gustafsson refererar till, samt Webers byråkratiska process. Staterna var inte längre i händerna på enskilda, karismatiska individer, utan var för sin fortlevnad beroende av ytterligare en mängd institutionella och administrativa frågor.

7.3 Fredernas hållbarhet

Kegley och Raymonds teorier beskriver fredsprocessernas betydelse för internationella relationer, men de beskriver också hur fredsprocessen bör gå till för att uppnå stabilitet och varaktighet. De presenterar tio punkter.

Freden i Nystad uppfyller en del av de punkterna. Den militära strategin kan säga ha koordinerats med målsättningarna i fredsprocessen, åtminstone från svensk sida; man försökte

att få engelskt stöd i konflikten för att uppnå bättre fredsvillkor. Men från den segrande sidan, Ryssland, såg situationen annorlunda ut. Ryska flottstyrkor plundrade den svenska kusten under en stor del av fredsförhandlingarna – något som säkerligen kunde fostra revansch känslor hos de besegrade svenskarna. Den ryska militära överlägsenheten ledde till att fred oavsett villkoren blev den svenska delegationens målsättning allt eftersom fredsförhandlingarna fortskred och det blev uppenbart att Sverige inte befann sig i någon särskilt god förhandlingssitu. Man måste samtidigt komma ihåg att freden i Nystad 1721 inte var ämnad att skapa någon längre period av fred och stabilitet – som tidigare påpekats hade freden i stort sett dragen av ett vapenstillestånd mellan två stater där den uttalade intentionen var att skapa andrum för ett avgörande krig som skulle komma senare. På sätt och vis så kom också denna avgörande drabbning i 1808-1809 års krig då Sverige förlorade Finland och Rysslands länk till Östersjön blev tryggad.

Wienkongressen är annorlunda, eftersom det är det ett försök att skapa en omfattande europeisk ordning. Det kan också sägas vara territorialstaternas sista storhetstid. Europakartan ritades om i syfte att skapa buffertstater och stadfästa den maktbalans som var det eftersträvarsvärda tillståndet enligt stormakterna. Sättet som stater skapades och omformades på var beroende av ett litet antal individers beslutsmakt. Det är en tydlig representation av Webers karisma i fredsprocesserna. Särskilt punkt 3 i Kegleys och Raymonds lista bryts härigenom – folket förbereddes *inte* för de förändringar som fredsprocessen medförde eftersom territorialstaten fortfarande var rådande och det ansågs helt enkelt inte *viktigt* för fredsbevarandet i den kontexten. Hänsyn till allmänheten som drabbades av fredsprocessens förändringar är någonting som hör nationalstaten till samt dess ökade betoning av abstrakta idéer som nationalism, enhetsstaten och *volksgeist*. Statens administration, dikterad av abstrakta idéer är ett begrepp som vi återfinner i Webers definition av byråkratiseringsprocessen. Här finns alltså en koppling.

Fredskongressen 1919 försöker lyckas på flera punkter som Wienkongressen misslyckades med – inte minst punkt 3. Men den kritiska punkt där freden av år 1919 misslyckades är att de besegrade staterna inte inkluderades i förhandlingarna. Frankrike var delaktiga i Wienkongressen genom Talleyrand, men i fredskongressen 1919 lastades istället skulden för kriget på de besegrade och Versaillesfreden drevs igenom utan att Tyskland hade några valmöjligheter – alltså en dikterad fred. Frankrikes krav på en demilitariserad zon mellan Tyskland och Frankrike, besatt av allierade trupper, var omöjligt att genomföra, delvis på grund av de revanschistiska tankar som USA och Storbritannien ansåg att det skulle fostra hos

¹¹⁹ Hans Hellström (1995), sid 111.

Tyskland, men också på grund av att Europa inte längre var ett lapptäcke av territorialstater som man kunde plocka isär och omarrangera efter härskarnas önskemål utan att det fick långtgående effekter. Fredskommissionerna hamnade oftast i dödlägen när territoriella frågor diskuterades, vilket visar hur de administrativa och byråkratiska strukturerna hos fredsprocessens aktörer blivit så rigida att de inte längre kunde komma till gemensamma beslut.

Oavsett vad man anser om Wienkongressen så var den mera framgångsrik i fråga om fredens varaktighet än Versaillesfreden. 1800-talets första halva är påtagligt fri från större konflikter på den europeiska kontinenten, medan andra världskriget inträffade 25 år efter fredskongressen 1919 avslutats.

7.4 Pådrivande aktörer

I litteraturen om freden i Nystad finner vi en omtvistad punkt: nämligen vilken av Kegleys och Raymonds fyra aggregationsnivåer som spelade störst roll för utfallet av fredsprocessen. Äldre litteratur tycks peka på individuella egenskaper som den avgörande faktorn – specifikt skall kung Fredrik I ha varit att beskylla för förlusten av svenskt territorium på kontinenten. Den andra teorin är att stormaktspolitik skall ha varit avgörande för fredens utformning, en teori som Göran Wensheim stödjer i sin avhandling. Han är här inspirerad av Jerker Rosén, vars arbete Wensheims avhandling delvis bygger på. Det är en slutsats som jag delvis håller med om: de internationella influenserna tycks ha spelat en stor roll i fredsprocessen som pådrivande aktörer – nämnas kan framför allt Englands politiska maktspel i syfte att upprätthålla maktbalansen i Östersjön. Men vad som måste tas i beaktande är hur fredsförhandlingarna genomfördes – i början av 1700-talet var inte diplomatikåren professionaliserad på samma sätt som den senare blev och särskilt inte i mindre utvecklade länder som Sverige och Ryssland. Sveriges representanter i freden i Nystad var rena amatörerna; de hade fått uppgiften på uppdragsbasis och arbetade inte med det på heltid. Att personlig karisma spelade stor roll även i ett så pass utvecklat land som England visar Ulf Sundberg med sitt citat (se avsnitt 4.2) om hur Lord Carteret genomdrev de engelska målsättningarna med hjälp av ”grova hot”.¹²⁰ Individer som pådrivande agenter hade alltså också stor betydelse för fredsprocessen. Internationella maktstrukturer spelade också stor roll för utkomsten av freden, men den hade snarare karaktären av ett tillfälligt vapenstillestånd än ett institutionsbyggande internationellt fredsprojekt.

I Wienkongressen är förhållandena ungefär desamma: det kan ännu inte talas om nationella influenser eftersom nationalstaten inte existerar, och de byråkratiska myndighetsinfluserna roll begränsade sig till en konfirmativ sådan. Det bildades visserligen kommittéer på kongressen, men deras roll var att formulera överenskommelserna, som stiftades på informell nivå mellan ledargestalterna, till en formell fördragstext. Alltså fungerade de inte i en rådgivande roll som under fredskongressen 1919 och deras betydelse i sammanhanget var således strikt administrativ. Individuella egenskaper och internationella influenser tycks ha varit av större vikt – skapandet av europeisk maktkonsert är givetvis det övergripande motivet för fredskongressen och detta hör otvivelaktigt till de internationella influenserna i den variant av Raymond och Kegleys modell som jag presenterar i avsnitt 1.8. Men Castlereagh, Metternich och Alexander I – de karismatiska individerna – har stor betydelse för hur denna målsättning genomfördes, vilket upprepas i all litteratur som rör ämnet. Idén om en europeisk ordning kom från samtal mellan Alexander I och Englands premiärminister William Pitt, och särskilt den idealistiske Alexander I lät sina egna personliga egenskaper, sin upplysta natur och sina kristna dygder, ha stort inflytande på sitt handlande under kongressen.

I fredskongressen 1919 kan en tydlig förändring skönjas: de nationella influenserna har här en synlig roll, eftersom nationalstaten gjort sitt intåg på den politiska arenan. Deras betydelse är stor: Frankrikes territoriella anspråk skapar dödlägen i förhandlingarna och USA:s strävan efter en överstatlig säkerhetspolitisk organisation i form av Nationernas Förbund skapar motsättningar inte minst hos de som lämnas utanför. De individuella egenskaperna har en förminskad betydelse då de ”stora tre” utgörs av demokratier. Individerna förändras härigenom från självsvåldiga aktörer till allmänhetens tjänare – professionella ämbetsmän vars agendor är skapade genom demokratiska processer. Demokratin är i grunden en byråkratisk institution; det krävs abstrakta regler och bestämmelser för att administrera ett demokratiskt samhälle och i ett sådant samhälle läggs stora resurser på upprätthållandet av dessa formaliteter, regler och bestämmelser – precis som Weber beskrev det moderna byråkratiska samhället. Detta är grundförutsättningarna för aktörerna i fredskongressen 1919. Det är också anledningen till att vi ser de byråkratiska myndighetsinfluserna spela en avgörande roll i fredsprocessen. Utan detta byråkratiska nätverk hade beslutsfattandet varit omöjligt för Wilson, Lloyd George, Clemenceau och Orlando. Till och med när de fyras råd tog över ansvaret från fredskommissionerna hade deras uppgift varit omöjligt utan det förarbete som grupperna av professionella ämnesspecialister, diplomater och politiker genomfört. De fyras råd tillsatte dessutom egna kommissioner, vars uppgift var att presentera

¹²⁰ Ulf Sundberg (1997) sid 313.

information för rådet så att det kunde fatta beslut på ett effektivt sätt i sina informella sammanträden.

Weber sammankopplade samhällsmoderniseringen och byråkratiseringsprocessen: i industrialiserade samhällen menade han att byråkratiseringen var mera påtaglig och märkbar. 1919 var alla betydelsefulla aktörer i fredsprocessen industrialiserade; så var fallet inte under de tidigare fredsprocesserna som undersökts i uppsatsen. Det är delvis därför som vi först här ser byråkratins slutliga triumf.

8 Litteraturförteckning

Bartlett, C. J. (1996) *Peace, War and the European Powers, 1814-1914*. New York: St. Martin's Press.

Berntson, Lennart, Gudmundur Hálfdanarson och Henrik Jensen (2004) *Tusen år i Europa, band 4 1800-2000*. Lund: Historiska Media.

Boberg, Stig (1973) *1700-talets historia*. Scandinavian University Books.

Churchill, Winston (1936) *Det Stora Kriget*. Stockholm: Skoglunds Bokförlag.

Galtung, Johan (1967) *Fredsforskning*. Stockholm: Prisma.

Guenter Roth (1991) "Socio-Historical Model and Developmental Theory: Charismatic Community, Charisma of Reason and the Counterculture" i *Max Weber: Critical Assessments 2*, red: Peter Hamilton. New York: Routledge.

Gustafsson, Harald (2000) *Gamla riken, nya stater*. Stockholm: Atlantis.

Hellström, Hans (1995) *Blodbad och ödeläggelse – Det första världskrigets teori och praktik*. Stockholm: Carlssons.

Henig, Ruth (1995) *Versailles and After, 1919-1933*. New York: Routledge.

Hettne, Björn (2003) *Från Pax Romana till Pax Americana – Europa och världsordningen*. Stockholm: Santérus Förlag.

Holmberg, Åke och Åke Thulstrup (1974) *Historien efter 1914*. Scandinavian University Books.

Holsti, Kalevi J. (1991) *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648-1989*. Cambridge University Press.

Häger, Bengt-Åke (1999) ”Frihetstiden och den gustavianska tiden 1718 – 1809” i *Boken om Sveriges historia*, red: Hans Albin Larsson. Stockholm: Forum.

Johnson, Paul (1991) *Det modernas födelse 1815-1830*. Ratio bokförlag.

Kegley, Charles W. Jr. och Gregory A. Raymond (1999) *How Nations Make Peace*. New York: Worth.

McKay, John, Bennet Hill, John Buckler och Patricia Buckley Ebrey (2004) *A History of World Societies*. New York: Houghton Mifflin Company.

Mommsen, Wolfgang J (1974) *The age of bureaucracy – perspectives on the political sociology of Max Weber*. Oxford: Basil Blackwell.

Persson, Stefan (1992) *Dödlägen i internationella förhandlingar*. Lund: Studentlitteratur.

Poe, Marshall T. (2005) *Den ryska tiden i världshistorien*. Stockholm: SNS Förlag.

Wensheim, Göran (1973) *Studier kring freden i Nystad*. Lund: Gleerups.

Rosén, Jerker (1978) ”Fredssluten” i *Den Svenska Historien 8*, red: Gunvor Grenholm.

Sundberg, Ulf (1997) *Svenska freder och stillestånd 1249-1814*. Hargshamn: Arete.

Taylor, A. J. P. (1967) *Världskriget 1914-1918*. Stockholm: Prisma.

Weber, Max (2000) *Makt og byråkrati*. Oslo: Gyldendal.

Whimster, Sam (1998) ”The Nation-State, the Protestant Ethic and Modernization” i *Max Weber, Democracy and Modernization*, red: Ralph Schroeder. London: McMillian.

Bilaga 1 – De tre typerna av legitimt herredöme (legitimate domination) (källa: Wolfgang J. Mommsen (1974) sid 76-77.)

	<i>Legal domination</i>		<i>Traditional Domination</i>		<i>Charismatic domination</i>
	<i>According to instrumentally-rationally enacted rules</i>	<i>According to value-rational rules (for instance 'Natural Law')</i>	<i>Patriarchal rule</i>	<i>Estate-type rule</i>	
<i>Head of the system (Type of 'master')</i>	Official (civil servant)	Elected official(s) or collegiate body	Monarch or religious dignitary	Monarch or religious dignitary	Prophet, warlord, demagogue, leader
<i>Source of the authority of the head of the system (or 'master')</i>	Delegation (sometimes according to the principle of seniority)	Delegation, or, more often, mandate given (directly or indirectly) by the governed	Tradition, or heredity, often supported by religious rituals	Tradition, or heredity, often supported by religious rituals	Emotional devotion of the 'retinue' to the charismatic leader (which is considered a duty that can be enforced by the leader)
<i>Form of legitimacy of the system</i>	Belief in the formal correctness of the enacted system of rules (a) because it has been agreed upon by the interested parties (b) because it was enacted or imposed by an authority considered to be legitimated to do so	Value-rational belief in the validity of the basic principles of the system of rules. The laws are considered merely explications of the fundamental principles	Belief in the prescriptive order of things	Belief in the prescriptive order of things	Affectual or emotional belief in the extra-ordinary qualities of the charismatic leader, and in the values revealed by him
<i>Type of administrative staff</i>	Bureaucracy	Bureaucracy, or elected civil servants	Personnel personally dependent of the head of the system ('servants of the master')	Offices are appropriated either by tradition or by the representatives of an estate	Retinue of the leader all officials are personally devoted to the charismatic leader
<i>Type of legal system</i>	Instrumentally-rational formal law, enacted according to positivistic principles	Value-rational law, founded and derived from fundamental principles, yet otherwise strictly formal	Strictly traditional, yet material in its adjudication	Strictly traditional law, adjudicated in a formalist procedure	The ruler imposes or modifies the law at his discretion
<i>Predominant type of social conduct</i>	Instrumentally-rational social conduct	Value-rational social conduct	Traditional social conduct	Traditional social conduct	Affectual, in particular cases; value-rational social conduct